

A PLEBEJUSOK ÉS A NEMZETSÉGI TÁRSADALOM*

A probléma

A korai római társadalomra vonatkozó írásbeli forrásaink egybehangzó közlése szerint csupán a patríciusok oszlottak *gens*-ekre, nemzetségekre, míg a plebejusok híján voltak a nemzetségi szervezetnek: *plebeii gentes non habent*.¹ Livius szerint még i. e. 300-ban is a plebejusok szószólója, P. Decius Mus consul a patríciusok érveként említi, «*penes vos auspicia esse, vos solos gentem habere . . .*» (Liv. 10, 8, 9). Cicero szerint a Claudiusok patrícius és plebejus ágának egy örökségi vitája alkalmából a patríciusok nemzetségi jogaikra hivatkoztak (De oratore 1, 176 §).² A. Gellius szerint «*plebem . . . Capito in eadem definitione seorsum a populo divisit, quoniam in populo omnis pars civitatis omnesque ordines contineantur, plebes vero ea dicatur, in qua gentes civium patriciae non insunt*» (NA 15, 27). Ennek az álláspontnak felel meg az is, hogy csupán a patríciusok számára ismert el a korai római jogi felfogás törvényes és apajogi származást, míg a plebejusok kétes származásúak, «*apjukat megnevezni nem tudják*»,³ «*a föld fiai*» (*terrae filii*)⁴ és éppen ezért — tehát a nemzetségi szervezeten való kívülállásuk következtében vannak kirekesztve az állammal kap-

*A leggyakrabban idézett munkákat az alábbiak szerinti rövidítések jelzik: *ACR* = R. E. A. Palmer: The Archaic Community of the Romans. Cambridge 1970; *ANRW* = Aufstieg und Niedergang der römischen Welt 1, 1, ed. H. Temporini, (Ny.) Berlin, 1972; *ERL* = A. Alföldi: Early Rome and the Latins. Ann Arbor 1965; *PC* = P. De Francisci: Primordia Civitatis. Róma 1959; *QuC* = A. Momigliano: Quarto Contributo alla storia . . . Róma 1969; *RSt* = E. Meyer: Römischer Staat u. Staatsgedanke³. Zürich 1964; *Comm. Liv.* = R. M. Ogilvie: A Commentary on Livy 1–5. Oxford 1965; *SCR* = F. De Martino: Storia della Costituzione Romana. 1. Napoli 1958; *ORG* = F. M. Necsaj: Образование римского государства. Minszk 1972.

¹ V. Giuffrè: Plebeii gentes non habent. Labeo 16 (1970) 329 skk.; F. De Martino: SCR 1, 51 skk.; H. Siber: RE 21, 118 skk. s. v. Plebs; P. De Francisci: Primordia Civitatis. Róma 1959. 162 skk.; 194 skk.; E. Meyer: RSt 36; M. Radin: Gens, familia, stirps. Class. Phil. 9 (1919) 235 skk.; U. Lübtow: Das römische Volk, Frankfurt 1955. 83 skk.

² A szöveg értelmezéséhez vö. J. Binder: Die Plebs. L. 1909, 417; H. Siber: RE 21, 121 sk.; Cicero szavaiból nem az derül ki, hogy csak a Claudiusok patrícius ága alkotott volna *gens*-et, a plebejus Claudius Marcellusok pedig csupán származási közösséget, *stirps*-et, hanem az, hogy a Claudiusok nemzetségén belül alkottak a plebejus Marcellusok egy szűkebb származási csoportot, *stirps*-et, vö. M. Radin i. c.

³ *Patricii* = «*qui patrem ciere possunt*», Liv. 10, 8, 10; vö. DH 2, 8, 3; L. R. Ménager: RIDA 3 s. 19, 1972, 372.

⁴ Liv. 1, 8, 5; 4, 2, 6; 6, 14, 4; F. Altheim: Röm. Gesch.³ Frankfurt 1951. 2. 172 sk., 182 sk.; R. Werner: Gymnasium 80 (1973) 230.

csolatos kultikus teendőkből, az *auspicium*-ok gyakorlásából ugyanúgy,⁵ mint a patríciusokkal való törvényes házasságkötés jogából is.⁶ A plebejusoknak tehát a patríciusokkal szembeni megkülönböztető jegye éppen a nemzetségi szervezetből való kizártságukban ismerhető fel. Az antik forrásoknak ezeket a közléseit az újabb szakirodalom egybehangzóan hitelesnek ismeri el: vita csupán a tények pontosabb értelmezése körül alakult ki.

Amilyen egyszerűnek és egyértelműnek látszik ugyanis az a megállapítás, hogy «a plebejusoknak nincsenek nemzetségeik» — annyi választ igénylő kérdés merül fel, amikor ezen megállapításnak érvényét pontosabban akarjuk meghatározni: mi a reális tartalma és mi az oka ennek a megkülönböztetésnek? Kezdetről fogva megvolt-e, vagy pedig egy későbbi történeti fejlődésnek, pl. a szegényebb, gyengébb nemzetségek szétesésének eredménye? Magától, spontán módon jött-e létre ez a helyzet, vagy pedig jogfosztás, elnyomás következtében? Ha pedig elismerjük, hogy ez az állapot egy időben valóban fennállt, — akkor mivel magyarázzuk azt a tényt, hogy már a legkorábbi, névszerint ismert plebejus személyek az annalista hagyomány szerint nemzetségi jellegű neveket viseltek: sorra jelennek meg Livius előadásában a plebejusok között M. Laetorius (2, 27, 6), az első secessio vezetője, «Sicinius quidam» (2, 32, 2), majd az első néptribunusok, C. Licinius és L. Albinus (2, 33, 2), T. Latinus (uo. 36, 2), és sorra a többiek: csupa jellegzetes, nemzetségi hovatarozás kifejező névforma. Nem mintha ezeket a neveket és viselőiket történeti személyeknek tekinthetnénk: maga a jelenség, a nemzetségi jellegű névnek magától-értetődő viselése az, ami elgondolkodtató. És nem kevésbé meggondolkodtató kérdés az is, miként jelenhettek meg már nem sokkal a plebejusok egyenjogusítása után — sőt, jószerivel már azt megelőzően is — az erős, és a patríciusokéhoz hasonlóan szervezett *plebejus nemzetségek*: a hamarosan több ágra szakadó és részben cognomennel is rendelkező Liciniusok, Marciusok, Plautiusok, Sextiusok és a hozzájuk hasonlóak?

Ezekre a kérdésekre az újabb kutatás különféle módokon kereste a megoldást, de úgy tűnik, hogy a teljes értékű választ még nem sikerült megtalálni. A megoldások egyik típusa B. Niebuhr óta⁷ a *gentes* szervezetének mesterséges voltából indul ki: a nemzetségek az állam kialakulásakor ill. megteremtésekor létrehozott *mesterséges*, csak fikció révén «származási» jellegű szervezetek, amelyek ennek megfelelően csak az államalkotó uralkodó csoportok körében alakultak ki. Ennek a nézetnek azonban ellent mondanak azok a kutatások, amelyek a korai Rómában és más archaikus társadalmakban a nemzetségi szervezetnek az állami szervezetenél korábbi, ősbibb voltát mutatták ki,⁸ vagy

⁵ Liv. 4, 2, 5; 6, 41, 4; 10, 7, 5 stb.; G. Wissowa s. v. *auspicium*, RE 2, 2580; A. Magdelain: *Auspicia ad patres redeunt*, Hommage J. Bayet (= Coll. Latomus 70). 1964. 427 skk.

⁶ H. Last: JRS 35, 1945, 30 skk. szerint ezt a tilalmat első ízben a Tizenkéttáblás törvény XI. 1. § mondta ki, vö. Cicero: *De rep.* 2, 63; DH 10, 60, 5; F. Altheim: *Röm. Gesch.* 2, 178 skk. a tilalmat a köztársaság kezdeti időszakáig, az ie. 485 körüli «serrata del patriziato» intézkedéseire vezeti vissza, ugyanúgy A. Momigliano: QuC 436; R. M. Ogilvie: *Comm. Liv.* 527 sk. egy «unwritten law» meglétét tételezi fel, amelyet csak később kodifikáltak.

⁷ B. G. Niebuhr: *Röm. Gesch.* I. 354 skk.; vö. E. Kornemann: Niebuhr u. der Aufbau der altrömischen Geschichte. *Hist. Zschr.* 145 (1932) 277 skk.; A. I. Nemirovskij: *История раннего Рима и Италии*. Voronyezs 1962. 125 dkk.

⁸ F. De Martino: SCR 1, 8 skk.; P. De Francisci: PC 162 skk.; C. W. Westrup: *Sur les gentes et les curiae de Rome*, RIDA 3 s., 11 (1954) 435 skk.; P. Bonfante: *Storia del diritto Romano*. I. 60 skk.; A. Guarino: *Storia del diritto Romano*.³ Milano 1963. 47.

éppen azt hangsúlyozták, hogy a legkorábbi nemzetségek maguk «állami jellegű», «politikai» funkciókat tölthettek be.⁹ Az értelmezések másik csoportja — Th. Mommsen és M. Weber nyomán — a megoldást a jogi terminológia területén keresi. Th. Mommsen szerint¹⁰ az egyenjogúsításkor a plebejus *familiák* nyilvánították magukat nemzetségeknek, *gens*eknek — tehát igazában csak *pseudo-gens*-eket tudtak létrehozni; M. Weber szerint¹¹ a patríciusok *gens*-ekre, valóságos szervezett nemzetségekre oszlottak — a plebejusok csupán lazább származási egységekre, *stirps*-ekre. Így a plebejusok későbbi nemzetségei csak presztizs-okokból létrehozott ál-nemzetségek maradtak volna mindvégig: de hogyan képzeljük el a *familiából gens*-szé-válás mechanizmusát, és miben ismerjük fel a *gens* és *stirps* jogi különbségét, amikor a plebejus nemzetségek aggály nélkül *gens*-nek nevezték magukat,¹² és mindazon attributumokkal (még isteni ill. héroikus ősökkel is!) rendelkeztek, mint patrícius megfelelők.¹³

A kutatók egy harmadik csoportja J. J. Bachofennek az anyajogra vonatkozó nagyhatású kutatásai óta¹⁴ a megkülönböztetésnek teljes realitást tulajdonít, és azt feltételezi, hogy a patriarkális nemzetségi szervezetbe tömörült patríciusokkal szemben a plebejusok egy eltérő, archaikusabb és még matriarkátusban élő ethnikai egységet alkottak volna, amelynek éppen ezen jellegéből adódóan nem is lehettek nemzetségei. Ehhez a felfogáshoz közel állanak — bár nem teljesen azonosak vele — azok a nézetek, amelyek a plebejusok magvát egy olyan egységes és leigázott ethnikumban látják (legszívesebben a praeindoeurópainak vélt *ligurokban*, az Aventinus feltételezett őslakóiban),¹⁵ amelyet a nemzetségi szervezetbe tömörült latin, szabin ill. etruszk hódítók csak differenciálatlan tömegnek tekintettek: azért negligálták netán meglevő nemzetségeiket is. A plebejusok eredetének csupán hódításra való visszavezetése azonban ma már végleg eltűnt a diszkutábilis feltevések sorából.¹⁶

A megoldások egy további, feltétlen figyelmet érdemlő útja az, amely kizárólag gazdasági-társadalmi okokra vezeti vissza a plebs kivülállását a patrícius jellegű nemzetségi szervezeten, és pedig kétféle módon. Vagy *eredeti* jelenségnek tekintik ezt az állapotot, és ez esetben a *plebs* magvát olyan kézműves-kereskedő városi lakosságban látják, amely az adott társadalomban való elhelyezkedésénél és munkája jellegénél fogva nem igényelte a nemzetségi szervezetet;¹⁷ vagy pedig ezt *későbbi* fejleménynek tekintik, és a nemzetségek közötti differenciálódásnak, nevezetesen a gyengébb, kisebb létszámú nemzetségek, a *gentes minores* szétesésének ill. az erős és nagylétszámú, «patrícius» jellegű

⁹ *F. De Martino*: SCR 1. 11 skk.; *C. W. Westrup* i. c. 438.

¹⁰ Röm. Staatsrecht.³ Berlin 1887. 3. 66 skk.; Röm. Forschungen 1. 387 skk.

¹¹ *M. Weber*: Die römische Agrargeschichte. 1891. 114 skk.

¹² Vö. pl. a korai időszakra vonatkozólag *H. Kübler* s. v. Gens. RE 7. 1180.

¹³ A plebejus Domitiusok nemzetségüket a Dioskurosokkal hozták kapcsolatba, vö. Suet.: Nero 1. RE 5. 1313 s. v. Domitius (*F. Münzer*); az Antoniusok mitikus őse Héraklés, vö. Appianus: BC 3, 16, 60; Plut.: Antonius 4, 1.; a Caeciliusok őse Caeculus vagy Caecus — Aeneas társa, vö. Festus 38 L s. v. Caeculus.

¹⁴ E nézet kritikájához és bibliográfiájához vö. *F. De Martino*: SCR 62 skk.

¹⁵ *A. Guarino*: Storia del diritto Romano.² 53.; *F. M. Necsaj*: ORG 55.

¹⁶ *F. De Martino*: SCR 50; *E. Meyer*: RSt 33 skk.; *F. M. Necsaj*: ORG 55.

¹⁷ *E. Meyer*: RSt i. h.; *R. E. L. Ménager*: Nature et mobiles de l'opposition entre la plèbe et le patriciat. RIDA 3 s. 19 (1972) 25 skk.

gentes maiores függőségébe való jutásának eredményét látják benne.¹⁸ A probléma legújabb feldolgozója, J. Giuffrè is úgy véli,¹⁹ hogy ezek a «muzsikusok, aranyművesek, bognárok, ruhafestők stb.» munkájuk egyéni jellegénél fogva voltak híján a nemzeti szervezethez; ez ui. csak a pástorkodó és földművelő csoportok számára bír gyakorlati jelentőséggel. Problémánknak ez a megoldása meggyőző lehet — és a kétféle variáns egymást kölcsönösen ki is egészítheti. Csupán arra a nem kevésbé alapvető kérdésre marad adósunk a válasszal, hogy akkor miként jöttek mégis létre — szinte egy csapásra és mintegy a semmiből, társadalomtörténeti előzmény nélkül, a *de facto* meglevő plebejus nemzetségek; éspedig attól kezdve, hogy elnyerték a politikai egyenjogúságot. Nem ad magyarázatot ez az elmélet a plebejus személyek «nemzeti» jellegű név-viselésére sem.

Egy — a kérdések minden ágát-bogát figyelembe vevő és értelmezni képes megoldásnak természetesen útjában áll az a rengeteg bizonytalansági tényező, amely a legkorábbi római társadalom jellegét homályba borítja és megakadályozza, hogy akár alapvető kérdésekben is a mai kutatásnak teljes egyetértéséről szólhassunk.²⁰ Számolnunk kell írott forrásaink gyakori ellentmondásaival, történeti hitelességük fölöttébb problematikus voltával,²¹ a régészeti adatok keltezése körüli lényegi vitákkal,²² a rengeteg egyéb bizonytalansági tényezővel. Úgy tűnik, hogy jelenleg, a korai római társadalom kérdéseit különféle utakon és módokon megközelítő és egymással éles ellentétben álló reprezentatív monográfiák és tanulmányok sora után is bőven akadnak olyan tisztázatlan esemény- és társadalomtörténeti kérdések, amelyeknek eldöntése nélkül nem láthatunk tisztán egy olyan részletkérdésben sem, mint a plebejus nemzetségek hiányának ill. későbbi kialakulásának problémája. Ezért látszik szükségesnek, hogy a megoldást — a rengeteg bizonytalansági tényezőnek teljes tudatában is — tágabb összefüggésekbe helyezve próbáljuk megközelíteni, éspedig először a nemzeti társadalmak bomlásának és osztálytársadalomba való átnövésének általánosabb problematikáján, majd közelebről a legkorábbi (archaikus) római társadalom sajátos viszonyainak megismerésén keresztül.

¹⁸ A. Momigliano: Osservazioni sulla distinzione fra Patrizi e Plebei = Entretiens ... Hardt XIII. Genève-Vandoeuvres 1967. 199 skk. = QuC 419 skk.; ua.: L'ascesa della plebe nella storia arcaica di Roma (1967) = QuC 437 skk.

¹⁹ V. Giuffrè: Labeo 16 (1970) 332 sk.; RSt 34.

²⁰ Vö. pl. a legújabb kutatási eredmények körüli éles vitákat: E. Gjerstad: Facts and Legends in Early Roman History. Scripta Minora Lund 1962. 68 skk. és vele szemben: M. Pallottino: Fatti e leggende (moderne) sulla più antica storia di Roma, Studi Etr. 31 (1963) 95 skk.; A. Alföldi: Early Rome and the Latins, Ann Arbor 1965, és vele szemben: A. Momigliano: JRS 57 (1967) 211 skk. = QuC 487 skk.; R. E. A. Palmer: The Archaic Community of the Romans. Cambridge 1970, és vele szemben: A. Alföldi: Gnomon 44 (1972) 787 skk.; a vitás kérdések bibliográfiailag teljes ismertetését adják az ANRW I. 1 kötetében M. Pallottino (22 skk.), E. Gjerstad (136 skk.) és F. De Martino (217 skk.) cikkei.

²¹ A korai római történeti hagyomány hitelességének kérdéséhez vö. A. Momigliano: JRS 53 (1963) 96 skk. = Terzo Contributo 545 skk.; ua.: 649 skk.; QuC 488 skk.; R. M. Ogilvie: Comm. Liv. 5 skk., és az egyes eseményekhez.

²² Vö. a latiumi kultúrának és a legkorábbi római településtörténetnek nagymértékben eltérő keltezését H. Müller-Karpe: Zur Stadtwerdung Roms. Hdb. 1962 és H. Riemann: legújabban GGN 222 (1970) 25 skk., P. Romanelli: Studi Rom. (1965) 5 skk., Th. Dohrn: Des Romulus' Gründung Roms. Röm. Mitt. 71 (1964) 1 skk., ill. E. Gjerstad: Early Rome. 4. 349–599 részéről. Ebben a tanulmányban a legvalószínűbbnek látszó kronológiaként Riemann és Pallottino (ANRW I, 1, 30) becsléseit követem.

A nemzeti társadalmak bomlásának terminológiai kérdései

Azokról a nemzeti társadalmakról, amelyek fejlődésük egy bizonyos szakaszában a történelem világosságába lépnek, szinte közhelyszerűen hangzik az a jellemzés, hogy megjelenésük idején nemzeti szervezetük már a bomlás állapotában volt. Már Engels bomló nemzeti társadalomként jellemezte a homérosi achájokat;²³ ugyanebbe a fejlődéstörténeti kategóriába szoktuk besorolni a Caesar által ismert és ismertetett gall társadalmat,²⁴ Tacitus germánjait,²⁵ a szláv törzsi társadalmakat fejlődésüknek abban a szakaszában, amikor az első írásos források megszólalnak róluk;²⁶ ám ugyanígy jellemezzük a hunok,²⁷ normannok vagy akár a honfoglaló magyarok²⁸ társadalmának jellegét is. Szinte önkéntelenül felvetődik a kérdés, nem pusztán önkényes elméleti konstrukció-e, ha a «bomló»: azaz a nemzetségek közötti és nemzetségek belüli differenciáltság állapotában levő társadalmaknál *korábbi*, mindkét szempontból a teljes és valós egyenlőség ill. differenciálatlanság állapotában létező *nemzeti* társadalmak meglétét tételezzük fel? A korai társadalmakra vonatkozó szociológiai jellegű kutatások inkább arra mutatnak, hogy ahol kialakult nemzeti szervezet van, ott megvannak a nemzetségeken belül és a nemzetségek között a differenciáltság jelenségei is.²⁹

A nemzeti társadalomból az osztálytársadalomba való átmenet folyamatában tehát nem az tűnik a döntő tényezőnek, vannak-e vagyoni és hatalmi különbségek a nemzetségek között ill. ezeken belül: hanem inkább az, hogy ezek a különbségek spontánok-e avagy tudatosak, változókonnyak-e vagy tartósak és öröklődők, felszínesek és inkább mennyiségi jellegűek-e, vagy pedig mélyrehatók és minőségi (kvalitatív) jelentőségűek? Azok a konkrét körülmények, amelyek egy-egy társadalmon belül ezeket a szignifikáns különbségeket létrehozzák, nyilván igen eltérőek lehetnek. De meghatározhatók bizonyos olyan kritériumok, amelyek alapján — túl a régészeti leletek nyújtotta evidenciákon — megállapítható a szignifikáns, mély, tartós és minőségi jellegű, netán bizonyos jogi konzekvenciákkal is járó társadalmi különbségek jelenléte. Ezek közül két olyan jelenségre érdemes a figyelmet különös nyomatékkal felhívni, amelyek egy-egy nemzeti társadalom előrehaladott differenciáltságának indikátorául szolgálhatnak: a *terminológiai differenciálásra* és *numerikus rögzítésre*.

Egy adott nemzeti társadalomban nyilván mindig vannak bizonyos különbségek a nagyobb létszámú, jobb földön gazdálkodó, nagyobb állatállománnyal rendelkező, kedvezőbb körülmények között élő erősebb és befolyásosabb nemzetségek és a kedvezőtlen viszonyaik miatt gyengébbek között, egy-egy nemzetségen belül is különbségek vannak a szerencsésebb, erősebb vagy erőszakosabb, sikeresebb nemzeti tagok ill. családfők — és a gyengébb,

²³ Engels: A család, magántulajdon és állam eredete, Vál. M. Bp. 1949. 258.

²⁴ Világtörténet. Kossuth-kiadó 1962. 2. 139 skk.

²⁵ Uo. 714 skk.; E. A. Thompson: The Early Germans. Oxford 1965. 8 skk.; 29 skk.

²⁶ Uo. 722 skk.

²⁷ Harmatta J.: The Dissolution of the Hun Empire. Acta Arch. Hung. 2 (1952) 4 fasc.

²⁸ Molnár E.: A magyar nép őstörténete. Bp. 1954. 170; Bartha A.: A IX—X. századi magyar társadalom. Bp. 1968. 90 skk.

²⁹ G. Clark: Archaeology and Society. London 1957. 219 skk.; E. R. Service: Primitive Social Organization. N. Y. 1962; M. Fried: The Evolution of Political Society. N. Y. 1967; J. P. Lapiere: Le développement du pouvoir politique. Aix 1968.

balszerencsésebb, háttérbe szorulók között. Ezek a különbségek a társadalomfejlődés törvényeinek megfelelően globálisan az állandósulás, megszilárdulás, elmélyülés felé tendálnak. Ennek folyamán érkezik el törvényszerűen az az idő, amikor a különbségek olyan szembetűnőek és tartózkodnak, hogy *terminológiai* is rögzítődnek. Athénben már az archaikus kor kezdetén különbséget tettek a «jó atyától származó» (*eupatrida*), a kisebb földdarabbal rendelkező (*geómoros*) és a «népre dolgozó» (*démiurgos*) nemzetségek ill. családfők között.³⁰ Minden polisban megkülönböztették — a kettős polis-tulajdonforma talaján — a közös javakat kezelő,³¹ a közügyeket intéző «legjobbakat» (*aristoi, chréstoi, agathoi* stb.) a köznéphez tartozóktól (*démos, démotikoi, polloi, pléthos* stb.).³² Az egyszeri terminológiai megkülönböztetést finomíthatják, módosíthatják, esetleg keresztezhetik további — ugyancsak terminológiaiailag tükröződő — újabb megkülönböztetéseket is. Az i. e. 7. századi Athénben — Solón előtt tehát — már különbséget tettek «*hippeis*», «*zeugitai*» és «*thétes*» között.³³ Spártában a hódító *dór* ethnikumon belül előbb alakult ki spontán módon bizonyos különbség a központi Eurótas síkság kedvezőbb helyzetben levő lakossága és a periférikus hegyvidék letelepültjei között — és ez a különbség csak később fejeződött ki terminológiaiailag is a *spartiatai* és *perioikoi* megkülönböztetésében — hogy végül köz- és magánjogi különbségek forrásává válják.³⁴ Mindezekben a taláalomra választott példákban az a közös mozzanat, hogy a spontán, eleinte még alig észrevehető társadalmi differenciáltság eljut egy olyan fokra, amikor az egymástól addig csak mennyiségileg különböző társadalmi egységeket egy új terminológia bevezetésével minőségileg is megkülönböztetik egymástól; és maga ez a megkülönböztetés — ha egyszer létrejött — hozzájárul a meglévő különbségek tudatosításához, rögzítéséhez és megszilárdulásához, esetleg további elmélyüléséhez is.

A terminológiai megkülönböztetést kiegészítheti a differenciálás folyamán előnyös helyzetbe jutott társadalmi csoportoknak ill. kisebb egységeknek *számszerű rögzítése*. Ez leginkább ott valósul meg, ahol akár az igénybe vehető szántóföld, akár a legelőterület korlátozott; tehát nem közömbös az, kik és hányan veszik ill. vehetik igénybe.^{34a} Különösen fontos lehet a számszerű rögzítés az antik polistulajdon alapján álló közösségeknél; itt ui. a földmagántulajdonból való részesedés a polis közös tulajdonából és előnyeiből való részesedésnek is feltétele. Ezekben a szervezetekben az előnyös vagy kiváltságos helyzetben levőknek érthető törekvése az, hogy saját számukat ne engedjék felduzzadni. Ezt a célt szolgálja a nagyobb vagy szűkebb társa-

³⁰ *C. Hignett*: History of the Athenian Constitution. Oxford 1952. 66 skk.; *W. G. Forrest*: The Emergence of Greek Democracy. London 1966. 145 skk.; *M. I. Finley*: The World of Odysseus. London 1954. 74 skk.

³¹ *Ch. E. Welskopf*: Produktionsverhältnisse . . . Berlin 1957. 222 skk.; *Tókei F.*: Antikvitás és feudalizmus. Bp. 1969.

³² *C. Hignett*: i. m. 78 skk.; *G. Glotz*: Hist. Grecque.² P. 1948. I. 218 skk.

³³ *K. K. Zelín*: Борьба политических группировок в Аттике. М.-Л. 1964. 158 skk.; *F. Ghinati*: I gruppi politici Ateniesi . . . Róma 1970., főként 80 skk.; *E. Klüwe*: Die drei «Parteien» in Attika. Klio 54 (1972) 109 skk.

³⁴ *P. Oliva*: Sparta and her social Problems. Praha 1971. 55 skk.

^{34a} A szántóföld korlátozott mennyiségére, mint az antik polis-tulajdon létrejöttének feltételére már Marx rámutatott: Grundrisse . . . MEM 46, I, 358 sk.; ennek a megállapításnak érvényét a görög polisokra kimutatja *Busolt—Swoboda*: Griech. Staatskunde. München 1920. 2. 163 skk.; Rómára vonatkozólag vö. pl. *P. De Francisci*: PC 133 skk.; vö. ugyanilyen értelemben: *R. Carneiro*: A Theory of the Origin of the State. Science 169 (1970) 733 skk.

dalmi egységek, ill. a hozzájuk tartozó személyek (családfők) számának rögzítése. Ez, vagy ehhez hasonló eljárás a polis-szervezet kialakításakor, a polis «alapításakor», ill. a fejlődésnek mindenesetre már korai szakaszában időszerű; egyben szorosan kapcsolódik a származási alapon álló arisztokratikus társadalom-szervezet létrejöttéhez. A számszerű rögzítés tendenciája különféle konkrét formákban realizálódhatik.

A spártai ún. «lykurgosi» alkotmány a kléros-tulajdonos teljesjogú polgárok számát 9000-ben határozta meg.³⁵ Az arisztokratikus rendszerű görög polisok egész soráról tudjuk, hogy maximálták teljesjogú polgáraik számát, leginkább 1000 főben.³⁶ A germánok és még később az angolszász törzsi-nemzeti szervezeten a százak számnak volt kiemelt jelentősége.³⁷ Az *iguviu-mi* táblák a város umber lakosságát a tízes rendszer szerint csoportosították. Ehhez a számhoz akkor is ragaszkodtak, amikor a fejlődés eredményeként a 10 «tekvias» egységből nyolcat megdupláztak, egyet megháromszoroztak, egy pedig eredeti jellegében maradt meg: az egyszer a rögzítés alapjául szolgáló szám tehát akkor is megtartotta jelentőségét, amikor a tényleges fejlődés túllépett rajta.³⁸

A számszerű rögzítés tendenciája érvényesül akkor is, amikor a nagyobb származási vagy területi egységek (települések, lakó-körzetek, törzsek, nemzetségek) számát határozzák meg. Szembetűnő az erre a célra szolgáló számok kerek, szent vagy mágikus jellege. Az ószövetségi Izráel 12 törzsrre oszlott (ámde a 12 törzs azonosításában eltérések lehettek);³⁹ ugyanígy 12 tagból állt az ión városok *symmachiája* és a *duodecim populi Etruscorum*⁴⁰ szövetsége. «Róma dombjainak» száma mindig hét maradt, bár a városfejlődés különböző stádiumaiban ezeket más-más módon kellett azonosítani,⁴¹ és az egyre növekvő város az egyszer már mintegy «kanonizált» hét *monson* és *collison* kívül további magaslatokat is magába foglalt (Ianiculus, Pincius). A latin települések számát a *triginta populi Latinorum* fikciója rögzítette.⁴²

³⁵ *Busolt—Swoboda*: i. m. 640 skk.; *P. Oliva*: i. m. 51 skk.

³⁶ *Busolt—Swoboda*: i. m. 2. 354 skk. az «ezer fős» maximumra számos adatot nyújt; Lokroiban az i. e. 7. sz.-ban «száz ház» *ἑκατὸν οἰκίαι* tagjainak voltak kiváltságos jogaik, vö. Polyb. 12, 5, 7 . . . *ταύτας δ'εἶναι τὰς ἑκατὸν οἰκίας τὰς προκριθείσας ὑπὸ τῶν Λοκρῶν* . . .

³⁷ Tac.: Germ. 6, 5: *centeni ex singulis pagis sunt . . . et quod primo numerus fuit, iam nomen et honor est* — a szám tehát itt is jelképpé vált; vö. uo. 12, 3; 39, 3.

³⁸ *Palmer*: ACR 44 skk.; *A. Alföldi*: Gnomon 44 (1972) 794.; *E. Gjerstad*: ANRW 1, 1, 148.

³⁹ *M. Noth*: Das System der zwölf Stämme Israels. BWANT 4. 1930; ua.: Geschichte Israels. Berlin 1963. 83 skk. József törzse hol egységesként szerepel, hol kettéosztva Efráim és Manassé törzsére; Simon törzse hol önálló, hol Júda törzsének egy része; Bir. 5, 17 és 11, 1 skk. önálló törzsnek tekinti Gileádot. Bir. 5, 14 Machirt is; a 12 héber törzs analógiája ugyanezen térségben a 12 arámi törzs (Gen. 22, 20 skk.), Jismáél (Gen. 25, 16) és Edom 12 törzse (Gen. 36, 40 skk.).

⁴⁰ *J. Heurgon*: L'état étrusque. Historia 6 (1957) 86 skk.; *Palmer*: ACR 39.

⁴¹ A korai «latin» Septimontium részei: Palatual, Velia, Cermalus, Oppius, Cispius, Fagutal, Querquetulanus = Caelius, vö. Festus 475 L. s. v. Septimontio — ő egy nyolcadik helynevet is említ, a Suburrát. *L. A. Holland*: TAPhA 84 (1953) 16 skk. részben ezért is a Septimontium nevet *saepti montes* tőből eredezteti, de Varro határozottan *septem montes*-t mond, LL 6, 24. Az ismert későbbi felsorolás — a *szabin colles* bevonása után — a Palatinus és Esquilinus 3-3 ormát összevonja és hozzáteszi a Capitolinus, Quirinalis, Viminalis, Aventinus nevét; a Ianiculus az ager Vaticanusszal együtt Róma korai felségterületéhez tartozott, Ancus Marciusnak tulajdonítják megerősítését, vö. Liv. 1, 33, 6.

⁴² *A. Alföldi*: ERL 10 skk. és Gnomon 44 (1972) 792; *Palmer*: ACR 11 sk.

A számszerű rögzítés igényének ideológiája érvényesül azokban az utólagos rekonstrukciókban, amelyek egy-egy polis eredeti viszonyait akarják meghatározni; és azokban az utópikus elképzelésekben, amelyek az optimális polisnak számszerű kereteit is szükségesnek tartják rögzíteni. Aristotelés ismert közlése szerint⁴³ a «théseusi» Athén 4 phylét, $4 \cdot 3$ phratriát, $4 \cdot 3 \cdot 30 = 360$ genost és $360 \cdot 30 = 10\,800$ teljesjogú polgárt foglalt magába. Platón az ideális polis számára ennek alig a felével éri be: polgárainak száma $7! = 5040$ legyen.⁴⁴ A Varro-ra visszavezetett római hagyomány szerint a város népe, a *populus Romanus* 3 tribusra, 30 curiára ill. 300 gensre oszlott.⁴⁵ Az újabb kutatás ezeket a kései adatokat általában elméleti konstrukciónak tekinti, amelynek semmi vagy nagyon kevés a történeti alapja. Azok a hiteltérdemlő adatok azonban, amelyek a nemzetségi szervezetű archaikus társadalmakban a számszerű rögzítés tendenciáját igazolják; az ezen számok kiválasztásában érvényesülő «kerekítő» és szakrális törekvések; végül pedig némely kerek számú egységnek módosított formában való továbbélése és átértelmezése történeti időkben is: mindez arra utal, hogy az ezen hagyományokban és tudós elméletekben fennmaradt *jelenség* — a (főként kiváltságos csoportokra kiterjedő) számszerű rögzítés igénye — történelmi (és szinte törvényszerűnek mondható) jelenség még akkor is, ha az egyes konkrét számszerű adatokra (pl. a 360 athéni nemzetségre) vonatkozó közlések fiktívek is.⁴⁶ Ilyen értelemben a korai polis-társadalmak kialakulása folyamán történt *terminológiai differenciálás* és *numerikus rögzítés* jelenségeit hitelesnek tarthatjuk és a polis állam-szerveződésének egy fontos tényezőjét ismerhetjük fel benne a társadalom fejlődésének azon a fokán, amikor a nemzetség még konstitutív tényezője a polis-szervezetnek; amikor tehát a területi és vagyoni elv helyett még a származási elv érvényesül a társadalom tagolásában; de ez a társadalom már hierarchikus felépítésű, benne az egyes származási egységek (törzsek ill. nemzetségek) között és ezeken belül uralmi és függési — kizsákmányolási viszonyok érvényesülnek.

A nemzetségi szervezettel már rendelkező társadalmak fejlődésében három fő stádiumot különböztetnénk tehát meg: 1. a spontán differenciáltság állapota; 2. a terminológiai (tehát tudatosan) rögzített differenciáltság; 3. a számszerűleg is lezárt és meghatározott egységek létrehozása.

Ez a harmadik stádium — a számszerű meghatározottságból következően — mindig *egyszerű szervező, konstitutív aktusnak* eredménye. Ez az aktus rögzít és szentesít egy bizonyos már elért állapotot. Lényeges mozzanata az osztálytársadalommá és állammá való fejlődésnek: nem *államot* hoz létre, hanem olyan, még *nemzetségi társadalom* kategóriájához tartozó, származási alapon álló, de gyakorlatilag területileg is körülhatárolt közösséget (*κοινωνία τῶν πολιτῶν*), amely a kívülállókat már eleve kizárja saját soraiból, és befogadá-

⁴³ Aristotelés: Ath. pol. fr. 5 = fr. 385 R; a szám hitelességét az újabb kutatás tagadja, vö. *Busolt-Swoboda*: i. m. 771, 2. j.; *C. Hignett*: i. m. 47 skk. Athén veresége után a «harminc zsarnok» a polgárok számát 3000-ben maximalta, vö. *Arist.*: Ath. pol. 36.

⁴⁴ Platon: *Nomoi* 737 D, 738 E, stb.; ez a szám a 7 faktoriálisa: $7 \cdot 6 \cdot 5 \cdot 4 \cdot 3 \cdot 2 = 5040$.

⁴⁵ DH 2, 7, 4; ennek a közlésnek hitelességét tagadta már *Engels*: Család, magántulajdon, állam eredete. Vál. M. II. 269 l.; vö. *Mommsen*: Röm. Staatsrecht. 3. 12, 3. j.

⁴⁶ *C. Hignett* a 360 attikai nemzetségre és 10 800 polgárra vonatkozó adatot kétségnek tartja, i. m. 49, 59; vannak kutatók, akik bizonyos történeti realitást azonban elismernek ezekben a hagyományokban, vö. pl. *E. Francotte*: La polis grecque. P. 1907. 33 sk. A római 30 curiára vonatkozó adatot a városi szervezet létrehozásának idejére vezeti vissza *Alföldi*, legutóbb *Gnomon* i. h.; ugyanígy *E. Meyer*: RSt 29; *R. Werner*: Gymnasium 80 (1973) 226.

sukat a jövőre nézve is megnehezíti.⁴⁷ Ez közvetlen — időrendi, logikai és stadiális — előzménye az osztályuralmon alapuló, elsődlegesen már területi alapon szerveződő állam megteremtésének.

Róma archaikus társadalmának szervezete

Miként alkalmazhatók az előbb kifejtett általános megállapítások Róma archaikus társadalmának, és ezen belül a plebejusok helyzetének meghatározására? Kiindulópontul az a már említett, és Alföldi A. legújabb elemzése alapján is hitelesnek látszó hagyomány szolgál, amely szerint Róma nemzeti társadalmi fejlődésének egy korai, adott szakaszában, egyszeri szervező aktus eredményeként⁴⁸ 3 származási alapon szervezett *tribus*ra (Ramnes, Titius, Luceres) és 30 curiára oszlott; ez utóbbiak pedig *gens*-ekre oszlottak.

A curia — általában elfogadott etimológiája szerint: **co-viria*, férfiak, harcosok társasága, azaz: különböző *gens*-ekhez tartozó, ám egyazon curiában egyesült férfiak feyveres szövetsége.⁴⁹ Ezek a férfiak, a curiák tagjai — ismét elfogadva a közkeletű etimológiát — a **co-virites*, azaz a Quirites.⁵⁰ A *tribus*, a *curia*, a *gens*, a *Quiris* (mint Quirites feltételezett singularisa) — egyaránt *latin* szavak. A *hármás* szám, mint társadalom-tagoló tényező,⁵¹ valamint annak a tízes számrendszerrel való kombinációja egyaránt indo-európai sajátosság, a *latinok*ra pedig éppenséggel jellemző: gondoljunk a *triginta populi Latinorum*ra és a harmincas számmal kapcsolatos egyéb hagyományokra.⁵² Ennek alapján a *tribus-curia-gens* szervezetet a maga számszerű kereteivel együtt még az etruszk uralom előtti «latin» korszakra kell tennünk, és egyben erre a korszakra nézve is egy szervező—egységesítő aktust posztulálunk. Pusztá konvenció, ha ezt az első szervező aktust nevezük a «romulusi» alapításnak — olyan értelemben és azokkal a fenntartásokkal, ahogy ezt ezzel a fogalommal kapcsolatban pl. Th. Dohrn teszi. Ennek az eseménynek abszolút kronológiáját meghatározni — a korai római kronológiának teljes bizonytalanságát ismerve — hiú próbálkozás lenne. Th. Dohrn id. cikkében = Müller-Karpe és Riemann kronológiai becslései és az Esquilinus-ásatások újabb leletei alapján *ennek* az «alapító» aktusnak idejét (amely még nem azonos az Urbs létrehozásával) a hagyománynak is megfelelően az i. e. 8. sz. közepétárára helyezi.⁵³

⁴⁷ D. Lotze: Der gentilizisch – personale Grundzug... *Eirene* 6 (1967) 5 skk.

⁴⁸ Th. Dohrn: Des Romulus' Gründung Roms. *Röm. Mitt.* H (1964) 1 skk.; E. Gjerstad: ANRW 1. 1. 141 skk.; a «Stadtwerdung» és «Stadtgründung» fogalmairól vö. M. Pallottino: ANRW 1. 1. 33 skk.; De Francisci: PC 167 sk.; R. Werner: *Gymnasium* 80 (1973) 226 l., 48. j.

⁴⁹ P. Kretschmer etimológiáját a kutatás egyetértően elfogadja, vö. pl. Palmer: ACR 67; R. Werner: *Gymnasium* 80 (1973) 220 l. 40. j.; Alföldi: *Gnomon* (1972) 790; E. Gjerstad: ANRW 1. 1. 147.

⁵⁰ A *Quirites* < **co-virites* etimológiához vö. R. Werner i. e. 221, 35. j.; Palmer: ACR 156; vele egyetértően Alföldi: *Gnomon* (1972) 798; egyéb lehetséges etimológiákhoz vö. RE s. v. Quirites.

⁵¹ A. Alföldi: ERL 278 skk.; *Gnomon* i. e. 793; vö. továbbá G. Dumézil gazdag munkásságát ezzel kapcsolatban, pl.: L'idéologie tripartite des Indo-Européens. Bruxelles 1958. 52 skk.; A. Alföldi: La struttura politica di Roma nei suoi primordi. *Rendiconti* . . . Acc. dei Lincei. Sc. Morali. 1972.

⁵² Palmer: ACR 5 skk.

⁵³ M. Pallottino: Le origini di Roma. ANRW 1, 1, 30 sk.; uo. a legfontosabb szakirodalom.

A curiák — mint erről ugyancsak a szó etimológiája tanúskodik — eredetileg a *vir*-ek, a harcos férfiak katonai célú szövetségeként jöttek létre; tehát nem több *gens*-et összefogó nagyobb nemzetségi egységekként. Nincs is tudomásunk a római *gens*-ek olyan erős szervezetségéről, amely egy állandó nemzetségfő, pl. *pater gentis* vagy *princeps gentis* meglétét szükségessé tette volna. Azok az újabb szakirodalmi kísérletek, amelyek a korai római társadalomban nemzetségfők meglétét akarják felfedezni, a források adataiban nem nyernek igazolást.⁵⁴ A gensekben nem egyetlen *pater gentis*, hanem valamennyi, a nemzetséget alkotó család fejeinek, a *pater familias*oknak közös akarata érvényesült. Ez nem mond ellent a nemzetség nagy jelentőségének vagy akár «politikai» jellegének;⁵⁵ inkább a nemzetségeknek még «demokratikus» jellegű, a családfők egyenlőségén alapuló szervezetét bizonyítja. A *gens*-ek — vagy valamennyi, vagy csupán a hatalmasabbak — a települési területen saját központtal, esetleg megerősített várszerű építménnyel rendelkeztek: a Mamiliusok a *turris Mamilia* helyén, a Valeriusok a Palatinus domb Velia nevű magaslatán.⁵⁶ Közös földjeik a lakóterületen (ill. később az Urbs területén) kívül feküdtek; itt volt közös temetkezési helyük is. Mindnek megvan a közös isteni vagy hősi öse, megvannak saját nemzetségi előírásaik, megvan saját kultuszuk.

Mindez, amit a *gens*-ek szervezetségéről tudunk, arra mutat, hogy a curiák számához hasonlóan a *gens*-ek számát is rögzítették. Egy, általában Varronak tulajdonított hagyomány ezt meg is teszi, amikor a 30 curiát 300 *gens*-re osztja.⁵⁷ Ennek a túlságosan is szimmetrikus számadatnak hitelességét azonban már Engels kétségbe vonta, az újabb kutatások pedig éppenséggel elvetik. Ha abból a feltételezésből indulunk ki, hogy a legkorábbi *senatus*ban, mint nemzetségi tanácsban, minden *gens*-et egy-egy személy képviselt — akkor a «romulusi» nemzetségi szervezetben 100 nemzetséget kell posztulálnunk.⁵⁸ Mommsen arra az eredményre jutott, hogy a királykor végén a (patricius)

⁵⁴ A *gens*-ek egyszemélyi vezetését kétségbevonta már Mommsen: Röm. Staatsrecht. 3. 17 skk.; ugyanígy H. Kübler: RE 7. 1188 s. v. Gens; P. De Francisci: PC 178 skk.; velük szemben egyszemélyi vezetést tételez fel F. De Martino: SCR 1. 27 skk.; U. Lübtow: Das röm. Volk 36 skk. A források hallgatása alapján arra kell gondolnunk, hogy legalábbis intézményesített formában nem volt nemzetségfői tisztség; egyes közös vállalkozásokat természetesen a nemzetség legtekintélyesebb tagja vezethetett, pl. Atta Clausus a «Claudiusok» beköltözését, vagy Kaeso Fabius (mint consul) a cremerai vállalkozást.

⁵⁵ C. Westrup: RIDA 1954. 435 skk.; A. Guarino: Storia del diritto Romano. 48 sk., 142 sk.

⁵⁶ De Francisci: PC 165 skk.; 184 skk.

⁵⁷ DH 2, 7, 4: διήγητο δὲ καὶ εἰς δεκάδας αἱ φράσται πρὸς αὐτοῦ... vö. ehhez Mommsen: Röm. Staatsrecht. 3. 12. 3. j.

⁵⁸ E nézet — a patricius nemzetségek és a *senatus* létszáma azonosságának feltételezése — felé hajlott már Mommsen: Röm. Forschungen. 1. 121 skk., és nyomában H. Kübler: RE s. v. Gens. VII. 1192 sk.; újabban ugyanígy vélekedik F. De Martino: SCR 86. Viszont P. De Francisci: PC 189 sk., 548 skk. szerint a *senatus*ban nem a nemzetségek képviselői, hanem tekintélyes *patres familias* vettek részt, így a gensok számára ebből nem lehet következtetni. Bonyolítja a helyzetet, hogy a korai köztársasági 300 fős *senatus* megelőző stádiumokról eltérő nézetek voltak az antik hagyományban, vö. G. Mancuso: Patres minorum gentium, Annali... Sem. Giuridico Univ. Palermo 34 (1973) 397, 2. j.; R. M. Ogilvie: Comm. Liv. ad 1, 8, 7, 64 skk. Csak annyiban egységes ez a hagyomány, hogy Romulus *senatusa* eredetileg 100 főből állt, vö. DH 2. 12; Festus 454 L.; Plut.: Romulus 13.

gens-ek száma 136 volt.⁵⁹ Ha ez a feltevés helyes lenne is — amire a forrásanyag nem nyújt kellő alapot —, a nemzetségeknek *kerek számban* való maximálása akkor is elesnék. Ellent mondanak ennek azok az elszórt adatok, amelyeket a hagyományban egyes nemzetségeknek utólagos befogadásáról olvashatunk — tehát pl. a szabin Valesius⁶⁰ és Atta Clausus beilleszkedéséről a római nemzetségek szervezetébe.⁶¹ Ez inkább arra enged következtetni, hogy *csupán a curiák* számát rögzítették egyszer s mindenkorra 30-ban. Adva volt az egy-egy curiához sorolt nemzetségek száma is, ez azonban növelhető volt újabb genseknek ünnepélyes és hivatalos *jogi* formában történő befogadása révén. A curiák számának rögzített volta és a curiák szervezettsége biztosította azt, hogy hozzájárulásuk nélkül új nemzetségek ne juthassanak a római közösségbe, a *populus Romanus* sorai közé.

A curia-szervezet rögzítésekor tehát a *populus Romanus* zárt egységet alkot. Ennek a *populus*nak minden tagja — egyben tagja (akár születés, akár befogadás, akár alávetés útján) valamely *gens*-nek (ugyancsak valóságos vagy fiktív származás révén); minden *gens*, valamely *curiához*, minden *curia* egy-egy *tribushoz* tartozik.⁶²

A függőségi viszonyok

Ezeken a részben valóságos, részben fiktív származási kereteken belül alakultak ki a legkorábbi függőségi viszonyok. Lényegi hasonlóságukat egyfelől az egyéb latin és italicus törzsek függőségi viszonyaival,⁶³ másrészt a (sok részletükben vitatott) etruszk viszonyokkal⁶⁴ a kutatás már sokoldalúan kimutatta. Érdemes azonban rámutatni egy olyan sajátosságukra, amely megkülönbözteti a királykori Róma viszonyait az archaikus Athéntól: ez az eltérés ugyanis a későbbi fejlődés sajátosságait is érthetőbbé teszi. Míg az archaikus attikai társadalomban a függőségi viszonyok kibontakozása párhuzamosan haladt a nemzetségi szervezet felbomlásával — oly módon, hogy a nemzetségek-ből kiszakadt, deklasszáldott elemek kerültek függőségbe az arisztokratikus nemzetségek vezetőivel szemben⁶⁵ — Rómában a *curia* és *gens*-szervezet ereje folytán a differenciálódás és a belőle eredő függőség még a *nemzetségen belül*,

⁵⁹ Röm. Forschungen 1, 121 — DH 5, 13; Plut.: Poplicola 11 és Festus 304 L. s. v. *Qui patres qui conscripti* alapján; ezen közlések szerint a köztársaság megalapításakor a 300-as létszám eléréséhez 164 új szenatort kellett kinevezni, akár az *equites*, akár a *gentes minores*, akár a plebejusok közül.

⁶⁰ J. Poucet: Recherches sur la légende sabine ... Louvain 1967. 294 skk.

⁶¹ A. Alföldi: ERL 159 skk. (még «Romulus» idején?); vele szemben a kronológiai hagyomány (i. e. 504 évi beköltözés) hitelességét védi A. Momigliano: QuC 488 skk.; R. M. Ogilvie: Comm. Liv. 273 skk.; J. Poucet: ANRW 1, 1, 121.

⁶² C. W. Westrup: i. e. 435 sk.; F. De Martino: SCR 1, 51 sk.; R. Werner: Gymnasium 80 (1973) 231.

⁶³ Vö. Liv. 2, 16, 4 a (szabin) Attus Clausus hatalmas clientelájáról, vö. továbbá Westrup: c. 452 l. 55. j.; Palmer: ACR 38 skk.; A. I. Nemirovskij: i. m. 146 skk.; A. Bernardi: Rendiconti ... Ist. Lombardo Sc. Morali 89. 1945/46. 1 skk.; u. a. Athenaeum 42 (1964) 233 skk.

⁶⁴ J. Heurgon: Historia 6 (1957) 86 skk. és Les pénestes étrusques chez Denys d'Halicarnasse. Latomus 18 (1959) 713 skk.

⁶⁵ Ehhez a folyamathoz vö. G. Glotz: Hist. Grecque², P. 1948. 1, 131 skk.; C. Hignett: i. m. 61 skk., aki azon nézet felé hajlik, hogy a *gennétai* mind eupatridák voltak, ill. az i. e. 7. század fejlődésének eredményeként a *gennétai* és *eupatridai* fogalmak egymással azonosultak.

annak kereteiben ment végbe. A nemzetségeket vezető *patres familias* körében végbemenő differenciálódás következtében csak egy részük maradt hangadó a nemzetségen belül és egy idő múltán már csak ezek a tekintélyesebb *patres familias* viselték a nemzetségen belül a pater címet. Ők — minden nemzetségen több családfő — az «atyák», *patres*, leszámazottaik és közvetlen hozzátartozóik a *patricii*. A nemzetségek alárendelt, közrendű tagjai hozzájuk képest «engedelmeskedők», *clientes*.⁶⁶ Amikor *patres*, *patricii* és *clientes* között a terminológiai megkülönböztetés létrejött, egy mindaddig spontánul meglevő különbség öltött nyelvi és egyben jogi megformulázást.

A gens-eken belüli függőségi viszonyok jellegére analógiás úton a családon, familián belüli uralmi viszonyok hatottak. Itt is, ott is, vannak «atyai» hatalmat gyakorló személyek; akik pedig nekik alá vannak vetve, azok mintegy «gyermeki» alárendeltségben vannak velük szemben. Amiként a család tulajdonával a családfő rendelkezik és juttat belőle az alárendelt tagoknak is, úgy a gens-en belül is a *patres* rendelkeznek együttesen a közös nemzetségi tulajdonnal és juttatnak belőle a közrendű, alávetett clienseknek. «*Patres appellantur . . . quia agrorum partes adtribuerant tenuioribus, perinde ac liberis*» (Festus 288 L s. v. *patres*).⁶⁷ A szójátékon alapuló etimológia (*patres* — *partes*) délibábos, de a mögötte rejlő jogi felfogás az egykori felfogás hiteles tolmácsolásának tűnik. A befogadás → alávetés mechanizmusa is analóg módon működött a *gens* és a *familia* keretei között. A lesüllyedt nemzetségi tagok és a befogadottak egyaránt cliensekké váltak: a nemzetség közrendű — alávetett tagjai, akik a nemzetség közös földjein — a *patres* «juttatása» alapján — dolgoznak,⁶⁸ részt vesznek a nemzetség kultuszában, követik a *gens* belső előírásait és törvényeit.⁶⁹ Ennek fejében rájuk is vonatkoznak a nemzetségi szolidaritás ősi előírásai, amelyek a *fides* fogalmában fejeződnek ki. A *fides* kölcsönössége *patres* ill. *patroni* és *clientes* ill. «*liberi*» között a gazdasági kapcsolatoknál mélyebb és erősebb viszonylatokat hozhat létre.⁷⁰

⁶⁶ A clientela intézményét elsődlegesen a nemzetségek differenciálódásából vezeti le *F. De Martino*: SCR 1, 28 skk. A cliensek azonban nem közvetlenül a *gens*-től függenek, hanem a *gens* valamelyik *pater familias*-ától, aki velük szemben a *patronus* funkcióját látja el. Ez összhangban van azzal, amit előbb a *gens* familiaris szervezetéről, a nemzetségfő állandó intézményének hiányáról, a nemzetségen belül a *patres familias* jelentőségéről mondtunk. A cliensek *együttvéve* tehát a *gens* összességéhez tartoznak, «ennek a gensnek cliensei» (vö. a Fabiusok és Claudiusok clienseit) — de *egyenként* a *gens* minden *pater familias*-ának, mint *patronus*-nak megvannak a «saját» cliensei.

⁶⁷ A hely értelmezéséhez vö. *De Martino*: SCR 1. 31. 42. j.; *A. Magdelain*: RÉL 49 (1971) 106 skk.

⁶⁸ *A. Magdelain* uo. 112 skk.; *E. Gjerstad*: 1, 1, 150; *De Martino*: 1, 20 skk.; az a *heredium*, azaz *bina iugera* (= 1/2 ha), amellyel mint *ager privatus*-szal, a cliensek is rendelkeztek és amelynek eredetét a hagyomány vagy Romulus vagy Numa rendelkezésére vezeti vissza (a forrásokat vö. *De Martino*: i. h.), nem biztosíthatta, különösen a kényszerű más gazdálkodás körülményei között, a megélhetést; erre vonatkozó számításokat ad *F. M. Necsaj*: ORG 37 skk.; ez tehát csak kiegészítő földtulajdon — így értelmezi Plinius is: NH 19, 4, 50, amikor a *bina iugera* herediumot *hortus*-szal azonosítja.

⁶⁹ Vö. DH 2, 10, 2 : τὸς πελάτας ὡς τὸς γένοι προσήκοντας . . . amely szövegben a ὡς particula helyes értelmezése: «minthogy», a mondat értelmezése pedig: «a pelatéseket (= clienseket), mivel a nemzetséghez tartoznak . . .»; ez a felfogás implikálja a nemzetség szertartásaiban stb. való részesedést is, vö. *E. Meyer*: RSt 50 skk.; *C. W. Westrup*: RIDA 1954. 451 skk. és 53. j.

⁷⁰ *C. W. Westrup*: RIDA 1954. 446; 457 skk.; *E. Meyer*: RSt 255; *R. Heinze*: *Fides*, *Hermes* 64 (1929) 140 skk.; *E. Ferenczy*: RIDA 1971. 513 skk.; a *fides* jelentősége a *patronus*-cliens kapcsolatokban sokkal inkább van összhangban a clienseknek a nemzetségben belüli differenciálódásból való eredeztetésével, mint kizárólag az *applicatio*-ból,

A függőségi viszonyok elválaszthatatlanok bizonyos lakóterületi megoszlástól; amikor megvonták az Urbs határait és kialakult a *pomerium* mögötti *Urbs Roma* és az azon kívül eső *ager Romanus* megkülönböztetése — a *patres*, mint az irányító feladatkörök ellátói a városon *belül* éltek — a *cliensek* pedig, mint a nemzetségi földek megművelői kinn az *ager Romanuson*.⁷¹ Hogy ezen a területen belül miként oszlott meg az egyes *curiák* ill. *gens*ek közös földterülete, csak találgathatjuk. Bizonytalan értékű antik hagyományok fenntartották annak emlékét, hogy a *curiák* számának megfelelően a «*serviusi*» Róma a *curiákhoz* tartozó *regió*kra oszlott — az erre vonatkozó közlések azonban ezt a *regio*-felosztást kontaminálják a későbbi területi vidéki *tribus*sokkal: így ezeket a közléseket nem tekinthetjük történeti hitelű tudósításoknak.⁷² Ilyen fajta kontaminációnak tulajdonítható valószínűleg *Fabius Pictornak* az a közlése, hogy már *Servius Tullius* alatt létrejött a 4 városi *tribus* mellett (melyekről a *liviusi* hagyomány is tud) 26 «*vidéki*» területi *tribus* is.⁷³

A *comitia curiata*, a római nép, a *populus Romanus* legkorábbi népgyűlése sem foglalhatott magába másokat, mint a *curiák* ill. *gens*ek származás alapján összetartozó tagjait. *Laelius Felix* így különböztette meg egymástól a népgyűlések három szervezeti formáját: «... *cum ex generibus hominum suffragium feratur, curiata comitia esse; cum ex censu ex aetate — centuriata; cum ex regionibus et locis — tributa*» (ap. *Gell. NA* 15, 27, 4). A *comitia curiata* tagjai tehát *genus*uk, származásuk alapján és annak rendje szerint vesznek benne részt.⁷⁴ Az auctor az általánosabb értelmű *genus*t azért választhatta a konkrét *gens* helyett, mert ez a népgyűlés nem a *gens*ekhez, hanem a *curiákhoz* kapcsolódott. Tagjai tehát *patriciusok* és *cliensek*: de senki sem rajtuk kívül.⁷⁵

deditio-ból való magyarázattal; ez utóbbi esetekben ugyanis a *fides*-ben rejlő kölesönösség nem lenne indokolt. A *fides* természetesen — nemzetségen-belüli *cliensek* analógiájára — a *deditio* révén függőségbe jutottakra is kiterjedt.

⁷¹ *A. Magdelain*: *RÉL* 49, 1971. 109 sk., a korábbi irodalommal.

⁷² *A. Alföldi*: *ERL* 131 skk., *Gnomon* i. c. 791.

⁷³ *Vö. Fabius Pictor frg.* 7. *Peter*, idézi *DH* 4, 15: *Διῆλε δὲ καὶ τὴν χώραν ἅπασαν ὡς μὲν Φάβιος φησὶ εἰς μοῖρας ἕξ τε καὶ ἑκοσὼν . . .* *vö. Nonius* p. 62 L = *Varro*: *De vita populi Romani* I. (id.: *Palmer*: *ACR* 125): «*et extra urbem in regiones XXVI agros virilium adtribuit*»; ez megfelel *Fabius Pictor* közlésének, és annyiban figyelemreméltó, hogy a *regio*-kat nem azonosítja a vidéki *tribus*sokkal. A 4 városi-területi *tribus* és a 26 «*vidéki*» *regio* együttes száma, 30, valamilyen kapcsolatban van a *curiák* számával.

⁷⁴ A *genus* biztosan a származásra utal, de azonosítása a *gens*-szel vitatható; a *genera hominum*, mint származási egység, vonatkozhatik a *curiákra* is, *vö. Palmer*: *ACR* 70 skk., 131 skk.

⁷⁵ *Mommsen* vetette fel először a kérdést, részt vett-e a *plebs* a *comitia curiata* tanácskozásain, *vö. Röm. Forschungen* I. 146 skk. és uo. 24–25. j. Az ő álláspontja az, hogy abban az időszakban, amelyre vonatkozólag hiteles forrásokkal rendelkezünk, a *plebejusok* mindig részt vettek a *com. curiata* ülésein, de nyitva hagyja a kérdést, «*wann die Plebejer in die Curien eingetreten sind*» (i. m. 149 l.), tehát eredetileg szerinte sem voltak tagjai a *curiáknak*, *vö. uo.* 82. j. Az újabb kutatók egy jelentős része szerint már kezdettől fogva résztvettek a *curia*-gyűléseken, *vö. De Martino*: *SCR* I. 123; *U. Lübtow*: *Das röm. Volk* 49 skk.; *E. Gjerstad*: *ANRW* I. 1. 158; *E. Meyer*: *RSt* 27 sk. Egy másik irányzat, *B. G. Niebuhr óta* (*vö. Röm. Gesch.* I. 371) tagadja a korai *comitia*n való részvételüket; *A. Guarino*: u. m. 48 skk. odáig megy, hogy még a kezdeti *comitia centuriata* gyűlésein sem voltak jelen — csupán a köztársaság kezdete óta. Tagadó állásponton van *C. W. Westrup* is, *RIDA* 1954. 449 l. 45. j. Az itt képviselt nemleges álláspont az alábbi megfontolásokon alapul: a *curiák* az egyértelmű hagyomány szerint az [elismert] *gens*-ekből állanak, ezekből pedig a *plebs* ki volt zárva; a *comitia curiata* résztvevőinek összessége alkotja a *populust* (*vö. Mommsen* i. h. 147), ámde a *populus*t megkülönböztették a *plebs*-től, *vö. Liv.* 25, 12, 10; *Cicero*: *Pro Murena* I, 1; *A. Momigliano*: *QuC* 429 skk.

Ez a curiakon és hozzájuk tartozó *gens*eken alapuló szervezet a maga imponáló egységességével nem lehet egyetlen «alapító» előzmények nélküli hatalmi aktusa — mint ahogy a hagyomány feltünteti. De nem magyarázható kizárólag spontán alakulás eredményeként sem — mint ahogy a kérdés legújabb monográfikus feldolgozója véli:⁷⁶ ehhez túlságosan átgondolt, túlságosan pontos és következetes. Ez a rendszer egy hosszas «város-alakulási» processzusnak, a *Stadtwerdung*-nak egy olyan, egyszeri aktusaként történt betetőzése, amelyet a «városalapítás», *Stadtgründung* tényével azonosíthatunk.⁷⁷ Tehát «alakulás» és «alapítás» egymást feltételező korrelatív fogalmak: az előbbi az előkészítő szakasz, amelyet az utóbbi zár le, s az ismert ill. rekonstruálható tényeket csak a kettő együtt teheti érthetővé. A curiák előbb mint önálló egységek jöttek létre és számuk is növekedhetett mindaddig, amíg azt egyszeri aktusként 30-ban nem rögzítették. Az előbbi stádium tükröződik pl. a *Fornacalia* ünnep ritusában, amelyet még mindegyik curia önállóan, saját központjában ünnepelt meg; az utóbbi a *Fordicidia* szertartásában, amelyet a curiák már együttesen hajtottak végre.⁷⁸ A gensék folyamatos beköltözését és egyesülését, curiákba való tömörülését a «városalakulás»-nak arra az időszakára tehetjük, amely az első települések létrejöttével, tehát a 10/9. századtól az egységes, de még *latin* jellegű *tribus-curia-gens* szervezet és szövetség megalapításáig tartott.⁷⁹ Ekkor, a szövetség létrehozásakor állapították meg a curiák végleges számát, választották külön az Urbs-ot a territoriumtól, és különböztették meg terminológiailag is a *patres*-t a *cliensektől*.

A plebejusok és a curiák

Ebben a patriciusok és cliensek által alkotott társadalomban a *plebs*-nek még semmilyen helye sincs. A szabadokon belül a származási alapon szervezett társadalom nem ismer más kereteket, mint amelyeket a nemzeti hierarchia szab meg. Aki nemzetségen kívül áll, az ezen társadalom számára nem-létezőnek számít, mert kívül áll a számszerűleg is rögzített, «hivatalosan elismert» nemzeti kategóriákon.

A *comitia curiata* hatásköre továbbá a legrégebb időkben elsősorban a nemzetségekbe történő befogadások (*adoptio*) engedélyezésére, valamint a *rex*-nek imperiummal való felruházására terjedt ki (*lex curiata de imperio*) — vö. mindehhez *F. De Martino*: SCR I. 85 skk., *E. Meyer*: RSt 27 sk. Ezekben a hatáskörökben, de különösen a *gens*-ek közé való befogadást illetően pedig csak a *gens*-ek tagjai lehettek illetékesek — a plebejusok semmiképpen. Mindez úgy alkot egységes képet, ha a *comitia curiata* eredeti tagjaiként csak a patriciusokat és clienseket tételezzük fel. Azóta azonban, hogy a *comitia centuriata* megszerveződött — ennek tagjai közt kezdettől fogva megtaláljuk a plebejusokat is; sőt, az új típusú népgyűlés létrehozásának csak úgy lehetett értelme, hogy ezzel egy új népelemet, a plebejusokat is bevonták a döntések hozatalába. A *comitia curiata* tagjaivá a plebejusok legkésőbb akkor lettek, amikor a cliensek tömeges «felszabadítása», azaz: plebejussá tétele révén ezek tagjai maradtak a curiaknak, s így ezek összetétele máris «vegyes» jellegűvé lett. Ekkor a *comitia curiata* jelentősége amúgyis lecsökkent már és szinte formálissá vált. Később, i. e. 209-ben egy plebejus személy, C. Mamilius Atellus a curio maximus tisztségét is betölthette, vö. Liv. 27, 8, 1.

⁷⁶ Vö. *Alföldi A.* már sokszor idézett éles bírálatát *Palmer* könyvéről, *Gnomon* 1972.

⁷⁷ A két fogalom megkülönböztetéséhez vö. *M. Pallottino*: ANRW I. 1. 33 skk., a korábbi irodalommal.

⁷⁸ *F. Altheim*: Röm. Gesch. 2. 69 skk.; *R. E. A. Palmer*: ACR 120 skk.; *E. Gjerstad*: ANRW I. 1. 148.

⁷⁹ Ennek ideje *M. Pallottino* i. c. 30 szerint az i. e. 750 körüli évek.

Ez a negligálás nem jelenti azt, hogy ilyen elemek a nemzetségi szervezet megszilárdulásakor nem léteztek volna. Maga a *plebs* szó kifejez valamit ennek a nemzetségeken-kívülálló csoportnak jellegéből, helyzetéből. Ők azok, akik a nemzetségekbe szervezetteknek kívül hozzájárulnak a város «megtöltéséhez» — afféle töltelék-elemek. Ez nem jelenti tömeges jelenlétüket: ennyiben a latin *plebs* jelentéstartalma eltér a görög *pléthos*-tól.⁸⁰ Ők azok, akik a nemzetségi szervezet réseiben helyezkednek el: azon *kívül* állnak, de olyan funkciókat látnak el, amelyek teljesítésére a nemzetségi szervezet nem alkalmas. Elsősorban kézművesekről, kereskedőkről, vándor elemekről van szó, akik kívül állnak a nemzetségeken: azoktól elszakadtak, vagy belőlük kitzasztattak.⁸¹ Ide sorolhatók azok a periférián élő, gazdaságilag is gyenge nemzetségek, amelyek a curia-szervezetten eleve kívül rekedtek, de nem jutottak a személyi függés állapotába sem. A dolog természeténél fogva mindezek az elemek a lakosságnak csupán egy számában és jelentőségében csekély, szinte elhanyagolható alkotórészt tettek ki.

Ezeknek a plebejusoknak a nemzetségi szövetség megszervezésekor csupán *egy* közös jellemzőjük van: az a negatívum, hogy nem tagjai a nemzetségek ezen szövetségének, nem tagjai a curiáknak és így kívül állanak a *populus Romanus* keretein is.⁸² Nem vesznek részt a *comitia curiata* gyűlésein és nem katonáskodnak. A hadsereg ezen a fokon azonos a *populus Romanus*-szal,⁸³ a hadrakelt néppel, tagjai tehát nem lehetnek mások, mint *patriciusok* és *cliensek*. A római hadsereg egykori nemzetségi jellegű szervezete támadt fel egy alkalommal, a Fabiusok Veii elleni katonai fellépésében, amely a Cremera melletti katasztrófával fejeződött be. Ez a «nemzetségi» hadviselés akkor már anakronisztikus jelenség volt, de a nehéz katonai helyzetben talán tudatos visszatérés lehetett Róma akkori legerősebb és legkonzervatívabb nemzetsége részéről a hagyományos harcmódorhoz. A döntő csatában a hagyomány szerint a Fabiusok nemzetségének 306 patricius és mintegy 4000 *cliens* tagja vett részt.⁸⁴

⁸⁰ Vö. *Walde—Hoffmann*: Lat. etym. Wb. s. v. Plebes; *U. Lübtow*: Das röm. Volk 83, 351. j.

⁸¹ *L. R. Ménager*: RIDA 1972. 25 skk.; *V. Giuffrè*: Labeo 16 (1970) 329 skk.; *E. Meyer*: RSt 33 skk.

⁸² Vö. *Engels*: Vál. Műv. 2. 275 skk. A *populus Romanus*-t csak a patriciusokkal azonosítja *R. Werner*: Gymnasium 80 (1973) 231; *A. Momigliano*: QuC 444, hivatkozva Liv. 25, 12, 10 és Cicero: Pro Mur. 1, 1 szöveghelyeire, amelyek — ősi formulákra hivatkozva — a *populus*-t megkülönböztetik a *plebs*-től. Viszont *U. Lübtow*: i. m. 83 szerint a *plebs* a *populus*-nak egy része, ugyanígy *A. Magdelain*: RÈL 49 (1971) 103, 1. j. A plebs azonban csak a «serviusi» reformok, a com. centuriata megszervezése óta lehetett a *populus Romanus* alkotórésze.

⁸³ A római *populus*-szerveződésnek eredeti katonai jelentőségére, s a hadviselésnek a polis-tulajdonon alapuló társadalmak életében való nagy szerepére már *Marx* rámutatott, vö. *Grundrisse* . . . 378, 391 l. és *Ch. E. Welskopf*: Produktionsverhältnisse . . . Berlin 1957. 355 skk.; *J. Wackernagel* ismert etimológiája alapján (*populus* → *populari*) *U. Lübtow*: Das römische Volk. 35 sk. is azonosítja a római populust a hadrakelt néppel; vö. ugyanilyen értelemben *Palmer*: ACR 156 skk.; *A. Alföldi*: Gnomon (1972) 798; *A. Momigliano*: QuC 445; *R. L. Ménager*: RIDA 1972. 387 skk. Az iguviumi táblák alapján ismerőseink (a *poplo* «fegyveres nép») mutat rá *U. Coli*: Il diritto pubblico degli Umbri . . . Milano 1958. 82 skk.

⁸⁴ Liv. 2, 48 skk. és számos párhuzam; az erről szóló hagyomány lényegét hitelesnek tartja *A. Momigliano*: QuC 446, s ugyanígy *R. Werner*: Gymnasium (1973) 231. A mondai elemek nagy száma miatt azonban — vö. már DH 9, 22 kételyeit — az egész történet, mint konkrét esemény, kétes hitelességű, vö. *R. M. Ogilvie*: Comm. Liv. 359 skk.; *A. Magdelain*: RÈL 49 (1971) 117.

A *populus Romanus* körén kívül álló plebejusok nem voltak a személyi függés állapotában sem: ezt munkájuk jellege nem tette szükségessé. E tekintetben, mint társadalmi kategória nem álltak rendszerezett kapcsolatban a cliensekkel sem: sem oly módon, hogy általában a függő helyzetbe került plebejusok váltak volna cliensekké; sem úgy, hogy a fejlődésnek ezen legkorábbi szakaszában a plebejusok a felszabadult cliensek soraiból kerültek volna ki. Míg a cliensek a nemzetségeknek lesüllyedt vagy befogadott, függő helyzetben levő tagjai, akik — amíg cliensek voltak — a curiák és nemzetségek keretei között maradtak; — addig a plebejusok eleve kívül álltak a nemzetségeken, és — amíg plebejusok voltak — azoknak keretein kívül is maradtak. Plebejusok és cliensek eredeti (és még sokáig fennálló) különállásáról tanúskodnak azok a tudósítások, amelyek a plebejusok későbbi osztályharcáról szólván, következetesen megkülönböztetik, sőt egymással szembeállítják a plebejusokat és clienseket.⁸⁵ A *patres cliensei*re támaszkodva akarják a plebejusok első gyűléseit megzavarni (Liv. 2, 35, 4 ad a. 489); amikor a plebejusok megtagadták a katonai szolgálatot, a patriciusok clienseikkel együtt szálltak hadba (DH 7, 19, 1 sk.); a *comitia centuriatán* a *patres* a cliensek szavazataival érvényesítik akaratukat a plebejusok ellen, míg a *comitia plebis tributa* gyűlésein a cliensek nincsenek jelen (Liv. 2, 56, 3; 64, 1). Anélkül, hogy ezeknek és a hozzájuk hasonló közléseknek teljes történeti hitelességet tulajdonítanánk — csupán annyi állapítható belőlük meg, hogy még a korai köztársaság társadalmi harcaira való visszaemlékezés is szembeállította egymással a patriciusokhoz húzó clienseket és a velük szembenálló plebejusokat. Az a tény, hogy ez a szembeállítás csak az 5. sz. első felére vonatkozó közlésekben található meg, később pedig eltűnik — arra vall, hogy benne nemcsak a későbbi harcok körülményeit vetítették vissza a távoli múltba,⁸⁶ hanem ennek a múltnak a reális viszonyaira emlékeztek.

A plebejusok és cliensek különbségéről ill. részleges szembenállásáról szóló hagyomány ellentmond azonban azoknak az antik közléseknek és rajtuk alapuló újabb elméleteknek, amelyek a plebejusok és cliensek eredeti azonosságát vallják. Az ún. «romulusi» alkotmányt ismertetve, Plutarchos, Cicero és a halikarnassosi Dionysios egyaránt úgy vélik, hogy Romulus a népet csupán két részre osztotta: a *patres* alkotta a száz fős senatust, egyben ők voltak a patrónusok is; hozzátartozóik a patriciusok. A *démós* azonos a plebs-szel, és ezeket helyezte Romulus a *patres* és patricii személyes oltalma alá. A legkorábbi római társadalom tehát csak patriciusokból és plebejusokból = cliensekből állna.⁸⁷ E koncepció nyilvánvaló ellentétben áll a cliensek és plebejusok

⁸⁵ Az erre vonatkozó szöveghelyeket összeállították E. Meyer: RSt 474 l., 48. j.; A. Momigliano: QuC 433 l., 16. j.; A. Magdelain: RÉL 49 (1971) 103 sk.; C. Westrup: RIDA 1954. 460; R. L. Ménager: RIDA 1972. 386 skk.

⁸⁶ Ezt a körülményt hangsúlyozza P. A. Brunt: Social Conflicts in the Roman Republic. Oxford 1967. III. fej.: Plebeians versus Patricians.

⁸⁷ Cicero: De re p. 2, 9, 16: (*Romulus*) *habuit plebem in clientelas principum discriptam*; vö. DH 2, 9, 1 részletes ismertetését a «romulusi» alkotmányról, amelyet azonban E. Gabba: Studi su Dionigi di Alicarnasso I., Athenaeum 38 (1960) 175 skk. Sulla korának tendenciózus politikai publicisztikájához sorol. Mindenesetre figyelemreméltó, hogy DH a korai római történet ábrázolásában következetesen azonosítja a királyok korának plebs-ét a cliensekkel és ennek megfelelően a *démós*-t a curiák tagjainak tekintti, ill. azonosítja a tribusokba és curiákba osztott *populus Romanus*szal, vö. pl. 2, 7, 2; 2, 14, 3; 2, 35, 6; 2, 46, 2; 2, 47, 1; 2, 55, 6; 3, 29, 7; 3, 37, 4; 4, 12, 3; 6, 89, 1; 9, 41, 2; 10, 4, 2. Ugyanilyen értelemben 6, 18, 6 — ámde ugyanő Romulus államszervezetének ismertetésekor erről nem tesz említést; Plut.: Romulus 13; Servius ad Aen. 6, 609.

különállását feltételező, fent idézett közlésekkel. Eredetét két tényezőben lehet megtalálni. Egyrészt arról van itt szó, hogy az antik polis legáltalánosabb társadalmi modellje a szabadokon belül csupán két réteget különböztetett meg következetesen: a nemzetségi arisztokráciát és a közrendűeket, a «legjobbakat» (aristoi, agathoi stb.) és a «hitványakat» (kakoi, demotikoi, polloi stb.).⁸⁸ A korai római társadalom a maga *hármás* tagozódásával (*patres, clientes, plebs*) ellentmondott ennek a görög polis-társadalom viszonyait tükröző duális képnek. A görög társadalom-elméleten nevelkedett római történetírók tehát arra törekedtek, hogy a szokatlan hármás képletet visszavezessék az egyszerűbb kettős görög modellre, és erre könnyű lehetőséget nyújtott a két «közrendű» réteg, *clientes* és *plebeii* azonosítása. A másik meghatározó tényező a későbbi, i. e. 4. sz. *utáni* római köztársaság viszonyaiban rejtett: az akkor kibontakozó új típusú, politikai clientela már valóban a plebejusok köréből alakult ki: ezt vetítették vissza a távoli múltba a köztársaság legkorábbi időszakába.⁸⁹ Ha felismerjük a *korai clientela* és *plebs* azonosításának téves voltát és ennek indítókait, elesnek azok az antik közlések is, amelyek ennek a koncepciónak közvetlen következményei.

A plebejus nemzetségek megjelenése

A «romulusi» nemzetségi szövetség létrejöttékor tehát a társadalom politikailag elismert elemeit a *curiák* és *gens*ek jelentették; míg az ezeken kívülálló *plebejus* elemek a társadalomnak csak a peremén helyezkedtek el. A további fejlődés során azonban éppen ezeknek a *curia-gens* rendszeren kívülálló plebejus elemeknek létszáma, gazdasági és társadalmi súlya nőtt meg a legszembetűnőbb módon. Ennek nem egy tényezője volt, és ezekre a kutatás már korábban rá is mutatott. Számolnunk lehet elsősorban a beköltözésekkel, főként kézművesek és kereskedők részéről. A nem-földművelő jellegű urbánus lakosság viszonylag nagy számára és jelentőségére vallanak a korai idők frumentatióiról, a közellátás nehézségeiről, az ezzel kapcsolatos tömegmozgalmakról és intézkedésekről szóló adatok, amelyek érthetetlenek volnának, ha nem kellene Rómában már korán számolni egy viszonylag nagyszámu urbánus lakossággal.⁹⁰ Ezek azonban — mint befogadott jövevények és mint nemzetségeken-kívüli elemek mind a plebejusok számát és súlyát növelték. A beköltözések rohamosan növekedtek azóta, hogy etruszk vezetéssel létrejött Róma, mint egységes városi település és a város az etruszk érdekkörön belül gyors fejlődésnek indult.⁹¹

Mommsen elsősorban ezeknek a szöveghelyeknek alapján azonosította a korai plebs-t a clientelával, vö. Röm. Forschungen 1, 387 skk.; Röm. Staatsrecht 3, 66 skk. Felfogását határozottan utasítja vissza pl. *F. De Martino*: SCR 1, 31.

⁸⁸ A görög duális terminológiához vö. *G. Glotz*: Hist. Grecque², 1, 218 skk.; *W. Dornlan*: Philologus 93 (1969) 286 skk.; *A. Dovatur*: Klio 54 (1972) 82 sk. (Theognis terminológiája alapján); *M. I. Finley*: World of Odysseus, 74 skk.

⁸⁹ *Chr. Meier*: Res publica amissa. Wiesbaden 1966. 30 skk.

⁹⁰ Vö. *A. Momigliano*: SDHI 1936. 373 skk. = QuC 329 skk.; *R. M. Ogilvie*: Comm. Liv. ad 2, 9, 6 (Livius és DH közlései alapján az i. e. 5. századból 11 éhínséget sorol fel, melyeket nagyrészt történetileg hitelesnek tekint); Liv. 2, 34; DH 6, 7, 12 skk.; 7, 1–2.

⁹¹ Ezt a fordulatot az *M. Pallottino* i. h. által nyújtott kronológiai áttekintés alapján az i. e. 600 körüli évekre tehetjük. Az i. e. 575. év körüli korszakhatár, amelyet

Az egyéni beköltözésekhez járultak a csoportos beköltözések ill. beköltöztetések, amelyekről az antik források oly sok részletet és adatot közölnek.^{91a} A korai Rómára vonatkozó hagyomány teljes egyértelműséggel véli tudni azt, hogy Rómának már legkorábbi története is azonos a folyamatos terjeszkedésnek és az ezzel párhuzamos betelepítésnek történetével. Erőszakos egyesítés útján alakult ki a Róma magyát alkotó latin—szabin *Urbs geminata* — még Romulus korában. Bármennyi kétely merült is fel — teljes joggal! — ezen hagyomány egyes elemeivel és romantikus részleteivel szemben, az újabb kutatás mind intézmény-történeti, vallástörténeti, mind pedig nyelvi és régészeti megfontolások alapján afelé hajlik, hogy ennek a latin—szabin synoikizmosnak *lényegi* hitelességét és korai voltát elfogadja.⁹² Számos részletet mond el a hagyomány Alba Longa feldúlásáról és lakosságának erőszakos Rómába-költöztetéséről is; a régészeti és nyelvi megfontolások legalábbis nem zárják ki, hanem inkább valószínűsítik az irodalmi hagyomány lényegi hitelességét, Alba Longa feldúlását az i. e. 7. sz. folyamán.⁹³

Ugyancsak az elterjedt hagyomány szerint Ancus Marcius a meghódított és feldúlt Politorium, Tellenae és Ficana városok egész lakosságát a *pomerium*on kívüli Aventinus dombra telepítette.⁹⁴ Mindezek erőszakos és csoportos betelepítések. Az önkéntes csoportos betelepülések emlékét őrzi a Claudiusoknak szabin földről (állítólag i. e. 504-ben), majd a Veturiusoknak Praenestéből i. e. 499-ben történt áttelepülése; ide tartozik a szabin Valesiusnak, a Valeriusok őséneke és az etruszk Tarquiniusnak még a királyok korában történt beköltözése. Függetlenül attól, hogy ezeknek az erőszakos és önkéntes beköltözéseknek, mint konkrét történelmi eseményeknek milyen történeti hitelt tulajdonítunk, a jelenséget szimptomatikus mivoltában tarthatjuk hitelesnek. Tehát ha az egyes konkrét események és ránk hagyományozott körülményeik kétes hitelűek is, kétségtelennek látszik, hogy ezek a többé-kevésbé fiktív események

E. Gjerstad az urbánus szervezet létrehozásának és ilyen értelemben Róma, az *Urbs* alapításának tekint, ezen kronológia szerint már Servius Tulliusnak és reformjainak idejére vonatkoznék.

^{91a} Vö. Liv. 1. kv.: 11, 13, 29 sk., 33 skk., 38, 53 sk. fej.; DH 2. kv.: 32 skk.; 46; 50 — 55 — 3. kv.: 29; 37 skk.; 4. kv.: 22; 50.

⁹² Az egész kérdéskomplexum ismertetését adja *J. Poucet*: *Les Sabins aux origines de Rome. Orientations et problèmes.* ANRW 1. 1. 48 skk., teljes bibliográfiával.

⁹³ *A. Alföldi*: ERL 236 skk. az esemény történeti hitelességét tagadja; vele szemben, főként régészeti adatok alapján (vö. *P. Gierow*: *The Iron Age Culture of Latium*, Cambridge 1966. 500 skk. eredményeire hivatkozva), a hagyomány hitelességét védi *A. Momigliano*: QuC 495 skk.; *R. M. Ogilvie*: *Comm. Liv. ad 1, 30*; nyelvészeti érvek alapján a neveket (Mettius Fuffetius) is hitelesnek tartja *G. Devoto*: *Protosabini, Sabini e «Postsabini».* Studi Etr. 39 (1971) 110 skk.

⁹⁴ Liv. 2, 16, 5; DH 5, 40, 5; az «aventinus» lakosságnak különösen nagy jelentőséget tulajdonít a plebeus kialakulása szempontjából *A. Guarino*: *Storia del diritto Romano*, 53 skk.; *A. Piganiol*: *La conquête Romaine*⁵. P. 1967. 77 skk.; az Ancus Marciusnak tulajdonított hódítások hitelét teljesen tagadja *A. Alföldi*: ERL 159 skk., némileg óvatosabb szkepszissel él *J. Poucet*: ANRW 1. 1. 121 skk.; figyelembe véve az Aventinus nagy jelentőségét a plebejusok későbbi vallási és világi szervezkedése és harcai számára, lehetetlen elzárkózni attól a gondolattól, hogy még a királyság korában az Aventinuson, amely kívül feküdt az eredeti pomeriumon, egy egyszerű tömeges plebejus-telepítésnek kellett történnie, és ennek emlékét őrzi az Ancus Marcius hódításairól és telepítéséről szóló hagyomány. Ez nem jelenti azt, hogy a plebs eredetét is ezen telepítésre kellene visszavezetnünk.

⁹⁵ *A. Momigliano*: QuC 489.

reális történeti *viszonyokat* tükröznek és ezzel a fenntartással társadalomtörténeti következtetések levonására is alkalmasak.

Mind a beköltözések, mind a beköltöztetések lényegesen növelték Róma lakosságát. Alba Longa lakóiból «*duplicatus est civium numerus*» (Liv. 1, 30, 1); az Aventinus benépesítésekor is «*. . . tum quoque multis milibus Latinorum in civitatem acceptis . . .*» (Liv. 1, 33, 5). Mindezek a tömegek óriási többségükben plebejusokká lettek — mint Dion. Hal. mondja: «*. . . a város tömege a római démos tagjaival, a démotikos lakossággal került egy sorba*» (3, 29, 7). Csupán a legtekintélyesebb nemzetségek, pl. Alba elfoglalásakor a *principes Albanorum* kerültek a *patres* közé. Az egyöntetű római nemzetségi hagyomány meg is őrizte a patriciusok közé emelt néhány albai nemzetség, a *gentes Albanae* nevét: Tullii, Servii, Quinctii (Quintilií), Geganii, Curiatii, Cloelii (Cluillii).⁹⁶ Mivel a hagyomány meglehetősen egyöntetűséggel vallja, hogy ezek és csak ezek az albai nemzetségek kerültek a patriciusok közé — ezt hiteles tanúvallomásnak lehet elfogadni, egyszeri hivatalos befogadási aktusnak tulajdonítani, és egyben szükségszerűen hitelesnek tartani a többség plebejus helyzetben való befogadását is. Ugyanígy nyilvántartották a szabin eredetű patricius nemzetségek nevét is, ill. a Politoriumból befogadottak egy részét is (pl. a *gens Naevia*-t).⁹⁷

Nyilvánvaló már most, hogy mindezeknek a Rómához hasonló társadalmi felépítésű latin (ill. italicus) közösségeknek lakossága ugyancsak a nemzetségi rend szerint tagolódtott és a nemzetségek nem szűntek meg automatikusan a beköltöztetés tényével. Ámde ezeket már csak kivételesen fogadták be Róma nemzetségeinek szövetségébe, a curiák és a genszek rendszerébe. Sőt, éppen az a tény, hogy a genszek szövetségébe befogadott nemzetségek fenntartották eredetük emlékét, tanúsítja azt, hogy ez jogi aktus útján végbement, kivételes jellegű esemény volt. A beköltöztetettek nagy többsége azonban, bár *de facto* megmaradt a nemzetségi tudatuk, annak bizonyos hagyományaival együtt, *de iure* nem volt elismert nemzetség, nem került bele a curiák keretei közé plebejus maradt.^{97a}

A beköltözés és a beköltöztetés mellett a növekedésnek további tényezője a területi terjeszkedés, az *ager Romanus* folyamatos bővítése és növelése, lakatlan területek elfoglalása és benépesítése, valamint kisebb, már meglévő települések beolvasztása.⁹⁸ Ezekre a szüntelen harcokra és erre a permanens terjeszkedésre vonatkozó erősen mondati jellegű adatok gazdagon áradnak a történeti hagyományban, és aligha vitatható, hogy a meg nem szakadó hódításokról szóló beszámolók már Fabius Pictor óta Róma későbbi nagyságát anticipálták a

⁹⁶ A *gentes Albanae* (a *principes Albanorum* leszármazottai, akiknek ősei a *patres* közé nyertek befogadást) két lényegileg egybehangzó listán maradtak fenn: Liv. 1, 30, 2 és DH 3, 29, 7. A két változatról, közös forrásukról és eltérésük okairól vö. *P. De Francisci*: PC 184 skk.; uo. a hagyomány szerinti «szabin» és «etruszk» nemzetségek felsorolása.

⁹⁷ Vö. Varro: *De lingua Lat.* 5, 163; Festus 170 L. s. v. *Naevia silva*.

^{97a} Arra, hogy a nyolc kiemelt nemzetségen kívül a többiek a plebs tagjai lettek, utal DH 3, 29, 8 is Tullus Hostilius fiktív beszédében; itt DH — már korábban kiemelt — felfogásának megfelelően úgy képzei, hogy ezek a plebejusok a curiák és tribusok tagjaivá lettek: «*Και τὸ μὲν ἄλλο πλῆθος ὁμῶν μετὰ τῶν παρ' ἡμῶν δημοτικῶν συντελεῖν εἰς φυλάς καὶ φράτρας καταμερισθὲν, βουλῆς δὲ μετέχειν καὶ ἀρχὰς λαμβάνειν καὶ τοῖς πατρικίαις προσμερισθῆναι τούσδε τοὺς οἴκους . . .*»

⁹⁸ *A. Magdelain*: RÈL 49, 1971. 112 skk.

«grande Roma dei Tarquini» képzetébe.⁹⁹ Ámde az sem lenne indokolt, ha ezeknek a legendás túlzásoknak lenyesegetése után teljesen tagadnánk a királykori Róma terjeszkedésére és politikai jelentőségére vonatkozó adatokat.¹⁰⁰ Tehát ilymódon is, a Rómán kívüli kisebb települések lakóiból újabb csoportok jutottak a plebejusok közé. Ezeknek közös sajátossága az, hogy «de facto» meglevő nemzetségekhez tartozhatnak — de nem tartoznak a curiákba sorolt és közjogilag elismert *gentes* közé. *Ilyen értelemben* állítható ezekről a «de facto» nemzetségekbe tömörült plebejusokról, hogy «*gentes non habent*».

Amennyiben — teljes tudatában a hagyomány eseménytörténeti és személyekre vonatkozó konkrét közlései kétesértékű voltának — az egyszerűbb fogalmazás végett ennek a hagyománynak névanyagával és kronológiájával dolgozunk a társadalomtörténeti elemzésben, azt mondhatjuk, hogy a városfejlődés folyamatának lezárásakor, az etruszk uralom kezdetén (tehát Tarquinius Priscus uralkodásakor) kétfajta «nemzetség» létezett Róma felségterületén belül: az Urbs-ban és az *ager Romanuson*. Részben a curiákba tömörült és a senatusban képviselt, patrícius vezetéssel rendelkező «elismert» *gentes*; részben pedig a csupán «de facto» létező, curiákhoz nem tartozó, plebejus *pseudo-nemzetségek*.^{100a}

Ezeken kívül természetesen volt egy, ugyancsak nem jelentéktelen és egyre növekvőbb számú, teljességgel nemzetségen-kívüli lakosság is: bevándorolt egyénekből, kézművesekből, a szétesett és szétköltözött nemzetségek leszármazottaiból, akiknek tudatában a nemzetségükhöz való tartozás elvesztette érdekét és feledésbe merült.

Hagyományanyagunk némely utalásából úgy tűnik, hogy ezen a renden belül, nyilván a városalapítás ill. várossá-szervezés aktusával kapcsolatban, Tarquinius Priscus alatt bizonyos átcsoportosítás történt. Az etruszk király több ízben összeütközött a curiákkal, mint a hagyományos elismert nemzetségek szervezetével.¹⁰¹ A nemhivatalos nemzetségek egy része viszont megkapta a «hivatalosan elismert» jeleget: tagjai lettek a curiáknak és képviselőket kaptak a kibővített létszámú, 300 főre emelt senatusban; vezetőik patríciusokká váltak.¹⁰² Ezek közé az új nemzetségek közé egyaránt juthattak korábbi plebejus nemzetségek, és a király kíséretében érkezett etruszkok is. Ez az átszervezés tükröződik a *patres conscripti* címéről és a korábban meglevő *gentes maiores* mellett a *gentes minores* elismertetéséről szóló közlésekben. Tehát A. Momigliano feltevését megfordítva nem az látszik valószínűnek, hogy a

⁹⁹ Ezt a *G. Pasquali* által annakidején kialakított képzetet, amelynek nacionalista tendenciája vitathatatlan, éles gúnyal utasítja el *Alföldi A.*, pl. ERL 318 skk.; óvatosabban fogalmaz *F. De Martino*: SCR 1, 66 skk.; u. a.: ANRW 1. 1. 219, 8. j.

¹⁰⁰ Vö. erre vonatkozóan az ANRW 1. 1. 219 l. 8. j. bibliográfiai adatait, továbbá: *A. Momigliano*: JRS 53 (1963) 95 skk.; 57, 1967. 211 skk.; *M. Pallottino*: Studi Etr. 31 (1963) 3 skk., 17 skk.

^{100a} Varro egy töredékében (*De praenominibus* fr. 3, id. *Mommsen*: Röm. Forsch. 1, 62, 98. j. és uo. 121 l.) olvassuk a következő sajátos közlést: *gentilia nomina fuisse ∞ (= mille)*. A «mille» nyilván a «nagyon sok», «szinte megszámlálhatatlan» értelmében veendő itt; ámde akkor is ellentétben áll magának Varrónak ismert felfogásával arról, hogy csak 300 gens létezett. A kijelentés úgy lenne értelmezhető, ha itt Varro az «elismert» 300 nemzetség mellett az «el-nem-ismert» csupán «de facto» létező nemzetségek számára és nevére utalt volna.

¹⁰¹ Liv. 1, 35, 6; DH 3, 41; 4, 20, 3; 4, 43. Cicero: *De re p.* 2, 20, 35 sk.

¹⁰² Tarquinius Priscus «senatusi» reformját, új senatorok bevonását és ezzel a patrícius nemzetségek számának növelését is hitelesnek tekinti *P. De Francisci*: PC 191 skk., újabban: *G. Mancuso*: *Annali* . . . Sem. Giur. Univ. Palermo 34, 1973. 397 skk.

gentes minores tagjai lettek plebejusokká — hanem hogy az addig el-nem-ismert plebejus és újonnan érkezett etruszk nemzetségek egy része emelkedett a hivatalos *gentes* közé: e későbbben-érkezettek a *gentes minores*. Az is lehetséges, hogy némely addig elismert «patricius» nemzetség ekkor elvesztette ezt a jellegét. Ha hitelesnek tartjuk a korábbi királyok gentiliciumait (Pompilius, Hostilius, Marcius) — ami azonban nagyon kétséges! — akkor éppen ez lehetett az az időpont, amikor patricius jellegüket az új dinasztia alatt elvesztették.¹⁰³

A plebejusok jelentőségének elismerése volt az ezt követő «serviusi» újjárendezés is.¹⁰⁴ A már Tarquinius által fellazított és egészében véve elavult, a reális társadalmi viszonyoknak meg-nemfelelő curia-gens szervezet mellett — de igazában annak helyettesítésére — létrejött a vagyoni és területi tagozódás, centuria-rendszer és városi-területi tribusok. Ettől fogva vettek részt a plebejusok a hadseregben is teljes jogúakként — a görög hoplita-taktika analógiájára. A plebejusok politikai jogairól még nem lehet beszélni. Az őket is magába foglaló *comitia centuriata* (*comitiatus maximus*) első politikai lépései a köztársaság első éveire esnek.¹⁰⁵ Mindezek a változások a curia-gens rendszer háttérbe-szorulását és fellazulását jelezték, de közjogilag még nem változtattak azon a tényen, hogy a még mindig meglevő plebejus jellegű «de facto» nemzetségek a curia-rendszerből kizárva nem számítottak befogadott, teljes jogú nemzetségeknek.

A plebs beépülése a nemzetségi szervezetbe

A királyok korának végére — amelyet az erre vonatkozó nézeteltérések ismeretében¹⁰⁶ is a hagyományos időpont közelébe, tehát a 6. század utolsó

¹⁰³ Arra, hogy a királyok gentiliciumai (Pompilius vö. Pomponius, Hostilius, Tullius, Marcius) később plebejus nemzetségek nevei voltak, — továbbá arra, hogy némely korai *mons* neve is azonos egy-egy plebejus nemzetségnévvel (Caelius, Oppius, Cispus), először Chr. Huelsen mutatott rá: I veri «fondatori» di Roma, Atti Pont. Acc. Rom. Arch. 1923/24. 83 skk.; vö. H. Last: The Servian Reforms, JRS 35, 1945. 30 skk.

¹⁰⁴ A «serviusi reformok» rengeteget vitatott problémakörét itt nem érintve, a rá vonatkozó hagyományoknak csak néhány elemét érdemes kiemelni: növelte a polgárok számát (DH 4, 22, 3 skk.) és növelte a Város területét, kiterjesztve a pomerium határait (Liv. 1, 44, 3 skk.). Néhány közlés említi földosztását is; Liv. 1, 46, 1: *agro capto ex hostibus viritum diviso* . . . csak meghódított területre utal, viszont DH 4, 9, 8: *ἵνα μὴ θητεύητε ὄντες ἐλεύθεροι* . . . ἀλλὰ τὰς ἰδίας γεωργήτε . . . és uo. 13, 1: . . . *διένευμε τὴν δημοσίαν χώραν τοῖς θητεύουσι Ῥωμαίων* arra utal, hogy a clienseket földhöz juttatta (nyilván: *ager privatus*-hoz) és ezzel őket «felszabadította». Ha ez a hagyomány hiteles (vö. A. Magdelain: RÈL 49, 1971. 108 skk.), akkor ez volt az első lépése annak a folyamatnak, amelynek eredményeként a cliensek plebejusokká váltak. DH egy további homályos közlése: 5, 2, 2: [*Βροῦτος*] *καὶ τὰς θυσίας τὰς κατὰ πόλιν καὶ τὰς ἐπὶ τῶν ἀγρῶν ἄς ἐποιούντο κοινῇ συνιόντες οἱ δημόται τε καὶ φυλῆται πάλιν προσέταξεν ἐπιτελεῖσθαι ὡς ἐπὶ Τυλλίου συνετελοῦντο* . . . arra is látszik utalni, hogy Tullius a tribusok és curiák tagjait (*phyletai*) és a curiakon kívülálló plebejusokat (*démotai*) egymáshoz igyekezett közelíteni. Ezt a hagyományt csak egy forrásból merítette, mert saját koncepciójának nem felel meg. Ha a szöveget így értelmezzük, — másként pedig aligha lehetséges — akkor irodalmi adatunk is van arról, hogy a «*démotai*» nem voltak tagjai a phyléknek, azaz: tribusoknak, és azokon belül a curiaknak.

¹⁰⁵ A köztársaság első évére esnek az első «*leges publicae*»; ekkor gyakorolja első ízben választási jogait is a *comitia centuriata*.

¹⁰⁶ Vö. Chr. Hanell, E. Gjerstad és újabban R. Werner: Der Beginn der römischen Republik. München 1963, kronológiai rendszereit, amelyek a köztársaság kezdetét az i. e. 460 körüli évekre teszik. Eredményeiket a kutatók többsége nem teszi magáévá, vö. F. De Martino: ANRW 1. 1. 219 skk.

évtizedére teszünk — a curiákon alapuló társadalmi szervezet már lényeges vonásaiban módosult. A «patricius» intézmények nagy része jelentőségét veszítette. Háttérbe szorult az új, és az egész szabad társadalmat átfogó szervezeti formákkal: a területi tribusokkal, a classison alapuló centuria-szervezettel szemben. Ezeknek a változásoknak *egy* lényeges mozzanatára azonban érdemes a figyelmet felhívni. A származási tagozódáson alapuló «nemzetségi» társadalomnak fejlődése utolsó szakaszában, amikor *már* létrejöttek az osztálykülönbségek, de *még* nem született meg a területi tagozódáson alapuló *állam* — maga a nemzetséghez való tartozás fogalma válik arisztokratikus jellegűvé. Mennél erősebb a társadalmon belüli vagyoni tagozódás és ennek következtében mennél inkább növekszik a nemzetségeken-kívüli elemek száma, annál inkább azonosul a nemzetséghez való tartozás fogalma az arisztokráciához való tartozással. Ez a folyamat jól megfigyelhető pl. az i. e. 7—6. sz.-i Athénben, ahol a teljesjogú szabad lakosoknak is csupán egy része, hozzávetőleg egy negyede tartozott már csupán valamely *genos*-hoz, és ezek a felső társadalmi rétegekhez, az arisztokráciához tartoztak. A nagy többség, kb. 75% nemzetségeken kívül állt,^{106a} vagy hozzácsapódott, már a 6. sz.-i fejlődés során, valamely erős arisztokratikus nemzetség kíséretéhez, politikai «párt»-jához. Hasonló helyzet alakult ki a római társadalomban is a királykor végére. Itt a patricius vezetés alatt álló, curiákba tömörült, hivatalosan elismert, senatusi képvisellel rendelkező nemzetségekhez való tartozás vált arisztokratikus jellegűvé. Ezt a több évszázados fejlődésben kialakult állapotot vetítik vissza a kezdeti időszakra is azok a kutatók, akik további pontosítás nélkül úgy vélik, hogy csak a nemzetségek egy (kiváltságos) része tartozott a patricius (helyesebben: patricius vezetés alatt álló, mert clienseket is magába foglaló) nemzetségek közé.¹⁰⁷ Ez a helyzet azonban csak a kései királykorban alakult ki, a közjogilag elismert, és az el-nem-ismert (plebejus jellegű) nemzetségek közötti különbség létrejötté óta.

Ebben a helyzetben jelentett a társadalmi fejlődés szempontjából is erős caesurát, lényeges változást a királyság megdöntése és a köztársaság megteremtése. Társadalmilag tekintve ez — mint a történelmi hagyomány is megállapítja — nem volt más, mint az erős patricius vezetés alatt álló nemzetségek mozgama az etruszk uralom alatt megrendült hatalmuk helyreállítására.¹⁰⁸ Ilyen értelemben a köztársaság arisztokratikus formában való megteremtése a «patricius reakció» megnyilatkozása volt — amely azonban az új köztársaság több szempontból is nehéz helyzetében (pl. az etruszk és latin viszonylatban, mind politikai—katonai, mind gazdasági szempontból) óvatosságot igényelt a nemzetségeken-kívüliek, tehát a plebejusok irányában. A (valószínűleg Licinius Macer közlésein alapuló) liviusi hagyomány ezt úgy fogalmazza meg,

^{106a} W. R. Connor: *The new Politicians of fifth-century Athens*. Princeton 1971. 12 l. és uo. 12. j.

¹⁰⁷ Vö. R. Werner: *Gymnasium* 80 (1973) 228: «Patrizier als Angehörige bestimmter Geschlechter . . .»; A. Momigliano: *QuC* 443: «patrizii appartenenti a genti privilegiate . . .»; uo. 428: «. . . un certo numero di gentes . . .»; uo. 436: «. . . un gruppo aristocratico di gentes per cui l'entrata al senato è . . . automatica» (kiemelések mindig tőlem); ezzel szemben az itt kifejtett álláspont szerint, összhangban pl. *Mommsen* patriciátus-fogalmával eredetileg minden *gens*-hez tartoztak patriciusok és csak az «el-nem-ismert» plebejus pseudo-nemzetségek megjelenése révén vált a nemzetséghez-tartozás arisztokratikus jellegűvé.

¹⁰⁸ F. De Martino: *SCR* 1. 181. 9. j.; ua.: *ANRW* 1. 1. 232 skk.; E. Meyer: *RSt* 37 skk.

hogy a *patres* az etruszk veszély fennállásának idején «kedvében jártak» a népnek, a veszély elmúltával azonban, kb. i. e. 495 óta, «igazságtalanságokat kezdtek velük szemben elkövetni» (Liv. 2, 21, 6). Ugyanerre az évre teszi Livius (uo.) a 4 serviusi eredetű városi területi tribus után további 17 vidéki területi tribus megszervezését, úgy hogy ezeknek száma együtt 21-et tett volna ki. Ezek közül a 21. (tribus Clustumina) alapításának ideje kétes,¹⁰⁹ a többi 16 vidéki tribusról azonban joggal feltételezhetjük, hogy valóban a köztársaság első éveiben, egységes újjászervezés keretében jöttek létre. Mindegyiknek neve nemzeti jellegű; ezek közül néhány nem azonosítható egyetlen, e korból ismert nemzetséggel sem (Lemonia, Pollia, Pupinia, Voltinia, Camilia), s ez több magyarázatot tesz lehetségessé. Kilenc azonban ezen időszak legtekintélyesebb patrícius vezetésű nemzetségeinek neveit viseli: Claudia, Fabia, Horatia, Aemilia, Papiria, Menenia, Veturia, Sergia, Cornelia. Az ismert nemzetségek túlsúlya azt bizonyítja, hogy e tribusok alapítása és névadása valamilyen kapcsolatban volt a legerősebb gensok földtulajdonának önállósulásával, kiterjesztésével vagy megszilárdításával. Fontos jelenségnek tűnik, hogy míg a korábbi idősakra vonatkozó hagyományok homályos voltak mellett is eléggé egyértelműen a *curiák* közös földtulajdonát helyezik előtérbe, addig ez az új névadás arra vall, hogy a legerősebb *gens*ek előtérbe jutottak az őket is magukba foglaló *curiákkal* szemben és ennek tulajdonjogi, terminológiai konzekvenciái is voltak.¹¹⁰

Figyelemreméltó az a — többszörösen felvetett, ám forrás-szerűen mind-egyik nem igazolható — lehetőség, hogy ezeknek az új tribusoknak a megszervezése az *ager Romanus* térségében kapcsolatban lehet a nemzeti köztulajdonnak a patrícius arisztokrácia magántulajdonává való átalakításával, *ager privatus*-szá válásával, a cliensek személyi függésének feloldásával, *fides*-viszonyaiknak ridegebb bérleti viszonyra való átalakításával, és a kizsákmányolás új formáinak bevezetésével, többek között pl. az adósrabszolgaság ill. a *nexum* intézményének kialakításával.¹¹¹ Annyi jogi szempontból mindenesetre igazolhatónak tűnik, hogy ezen vidéki területeknek római területi tribusokká való nyilvánítása által az ott lakók felszabadultak személyi függésük állapotából, azaz: *cliensekből plebejusokká* lettek. Ez jogilag egyrészt a személyi függésből való szabadulásukat, másrészt azonban a *fides*-kapcsolatok által nyújtott védetség elvesztését is jelentette.

A vidéki területi tribusokon élő clientelának felszabadítása, azaz plebejussá-tétele nem egy csapásra történt. Több évtizeden át tartó folyamat volt ez, amelyről — a közismerten kétes hitelű irodalmi forrásanyagból csupán a változások fő tendenciáit fogadva el hitelesnek — annyi állapítható meg, hogy az adósrabszolgaság, mint a plebejusokat tömegesen sújtó új jelenség az 5. sz. elején már megjelent, a clientela azonban egészen a század második feléig még általánosan elterjedt és a patríciusok politikai harcát segítette;

¹⁰⁹ L. Ross Taylor: Voting Districts of the Roman Republic. 1960. 35 skk. szerint a *tribus Clustumina* szervezése már i. e. 495-ben megtörténhetett, összhangban Liv. 2, 19, 1 közlésével. Alföldi: ERL 317 szerint azonban csak Fidenae-nek i. e. 426-ban történt elfoglalását (vö. Liv. 4, 31, 6 skk.) követően kerülhetett erre sor.

¹¹⁰ Erre először K. J. Neumann mutatott rá: Die Grundherrschaft der röm. Republik. Strassburg 1900., anélkül, hogy állításait szövegszerűen bizonyíthatta volna. Téziseit újabban A. Magdelain i. c., főként 112 skk. valószínűsítette.

¹¹¹ A *nexum* mint társadalmi-gazdasági probléma az annaliztikában a *tribus rusticae* megalapításával egyidejűleg jelenik meg, vö. Liv. 2, 21, 6 és 31, 1.

némely nemzetség, így pl. a Fabiusoké is a 470-es években is hatalmas clientelával rendelkezett. A század közepén a patronus-clientis kapcsolatok még elég erősek ahhoz, hogy a Tizenkét táblás törvények keretében is szabályozást nyerjenek.¹¹² A század második felében azonban ezek a kapcsolatok — eredeti nivoltukban — már rohamosan alakultak át, tért adva egyrészt a szorosabban és ridegebben értelmezett gazdasági függésnek, másrészt viszont a lazább jellegű személyi — politikai clientela új koncepciójának. Ennek az egész fejlődésnek kiindulása azonban mindenképpen az a «patricius reakció», amely az 5. sz. elején létrehozta a nemzetségekről elnevezett (nemzetségi jellegű?) területi tribusokat, s amely közvetlen következményeit tekintve joggal volt minősíthető a plebs elleni *iniuriae* kezdeti szakaszának.

A «patricius reakció» politikai és vallási jelenségei — beleértve az államhatalom szinte teljes kisajátítását és az ezzel kapcsolatos vallási szertartások, *auspiciumok* kézbevitelét — oly egyértelműek, hogy az újabb kutatás egy része csak az 5. sz. kezdetétől fogva számol a patriciusok és plebejusok teljes különválásával, a patriciusok kizárólagos vezető szerepének deklarálásával és soraiknak végleges lezárásával, a «*serrata del patriziato*» megvalósításával.¹¹³ A *Fasti consulares* adatainak alapján valószínűnek tűnik, hogy az i. e. 486. évet követően, s a hatalmas clientelára is támaszkodó Fabiusok konzervatív-arisztokratikus nemzetségének politikai vezető szerepével egyidejűen történt meg «a sorok lezárása» — bár a korai köztársaság consuli adatai oly bizonytalanok, az interpolációk lehetősége pedig oly nagy, hogy egyértelmű következtetésre jutni ebben a kérdésben nem lehet.¹¹⁴

Az előbbieken kifejtett gondolatmenet érthetővé teszi, hogy a patriciusok sorainak egyszeri és végleges lezárását nem tehetjük a köztársasági időszak elejére. Az első — számszerű rögzítéssel is járó — differenciálás már akkor megtörtént, amikor a curiák számát 30-ban rögzítették és ezzel a nemzetségek

¹¹² Leg. XII tab. VIII. 21.: *Patronus si clienti fraudem fecerit, sacer esto.*

¹¹³ Vö. a kutatásnak e tekintetben messzemenően egyező véleményéhez: *Palmer*: ACR 196 skk.; *P. De Francisci*: PC 192 skk.; *H. Last*: JRS 35 (1945) 30 skk.; *A. Magdalen*: Mélanges Bayet. 450 skk.; *A. Momigliano*: QuC 436 és többször; *F. Münzer*: Röm. Adelsparteien u. Adelsfamilien. L. 1921. 46 skk.; *F. Altheim*: Röm. Gesch. 2. 178, 198 skk.; *G. De Sanctis*: Storia dei Romani². 1968. 1, 232; ezeknek a nézeteknek közös vonása az, hogy a köztársaság kezdete előtt csak patriciusok és «nem-patriciusok» között lehet különbséget tenni, de közjogi, rendi és terminológiai különbségtétel *patricii* és *plebeii* (*plebs*) között nem lett volna. Ezzel szemben áll többek között az, hogy pl. Livius már Róma kezdetétől fogva használja a *plebs*, *plebeii* terminust, a *patresszel* szembenálló *multitudo* jelzésére, vö. 1, 15,8; 16, 6 és 16, 8; 17,7; 17,11; 40, 1 stb. Ez természetesen nem sokat jelent, lehet a későbbi viszonyok *anticipatioja* is. Annyit mindenesetre sugall, hogy a nemzetségekbe tömörült «*populus Romanus*»-on kívüli elemeknek valamilyen terminológiai megkülönböztetése szükséges volt: éppen ennek a célnak felelt meg a *plebs*. Ezért ha nem is megyünk olyan messzire, mint *C. Westrup*, RIDA 1954. 459 l., 86. j., aki szerint a plebejusok terminológiai-jogi megkülönböztetése «aussi ancienne que la fondation de la Cité de Rome elle-même», — a plebs eredetét Róma fennállásának korai időszakára, a terminológiai és numerikus differenciálódással egy időre, még pontosabban: a 3 tribus — 30 curia megszervezésének idejére tesszük, összhangban *Mommsen*, *H. Sibir*, *F. de Martino* és más kutatók eredményeivel. Ez azonban csak a *plebs*-nek, mint terminológiai megkülönböztetett társadalmi jellegű alakulatnak meglétére utal. Önálló szervezkedése és tudatos rendi jellegű különállása nem lehet korábbi a köztársaságnál. Csak ekkor váltak a plebejusok *incondita multitudo*-ból, *terrae filiiból*- rendi jellegű szervezett közösséggé. — Bár *F. De Martino*, legújabbán ANRW 1. 1. 223 sk. helyteleníti a «*serrata del patriziato*» fogalmának használatát, ezt az eseményt hitelesnek lehet elfogadni, mint a patriciatus sorainak utolsó rögzítését és végleges lezárását.

¹¹⁴ Éppen erre hivatkozik *De Martino* a «*serrata*» tagadásakor.

első szilárd szövetségét létrehozták: ezt az első rögzítést a királyok korában még legalább *egy* újjárendezés követte az etruszk uralom és az Urbs-szervezet létrehozásakor («tarquiniusi» újjárendezés). A köztársaság kezdetekor pedig egy további, és hosszú időre végleges átrendezés és rögzítés történt: időrendben legalább a harmadik.

A nemzetségek újjárendezése együtt járhatott némely addigi plebejus nemzetség befogadásával: legalábbis ezt a hagyományt közli a halikarnassosi Dionysios és Tacitus;¹¹⁵ minden jel szerint azonban egyes patricius nemzetségek illetően jellegének elvesztését is jelentette.¹¹⁶ A Marcusok Numa idején a hagyomány szerint még patriciusok voltak (Liv. 1, 20, 5; Plut.: Numa 5, 4) — a köztársaság idején már plebejusok. Ha nem korábban, úgy a köztársaság első évtizedeiben, Marcus Coriolanus árulásával kapcsolatban veszítették el ezt a jellegüket. Ugyanez történhetett a Cassius nemzetséggel, amely i. e. 493-ban még neves consult adott, a *foedus Cassianum* kezdeményezőjét akit azonban később halálra ítélték és ez egész nemzetségének sorsára kihatott. Az újabb kutatás a feltételezhe ő hasonló esetek egész sorát rekonstruálta. Annyit mindenestre biztosnak tarthatunk, hogy azoknak az ősi nemzetségeknek, amelyek a köztársaság idején már plebejus jellegűek, legalább egy része korábban patricius volt — még akkor is, ha ez nem dokumentálható teljes bizonyossággal. Alig hihető pl., hogy a Mamiliusok, akikről az archaikus Róma egyik erődjét, a *turris Mamiliat* elnevezték, ebben az időben nem lettek volna tagjai valamely curiának, azaz ne lettek volna patricius jellegűek.¹¹⁷

Az i. e. 480 körüli években a plebejusok között már nagyszámú, gazdag és erős, ám hivatalosan el-nem-ismert nemzetség létezett: a volt patricius nemzetségek; az *ager Romanus* korábbi cliens lakossága, amely plebejussá válván a korábbi «patricius» (pontosabban : patricius vezetéssel bíró) nemzetségnek önállósult plebejus ágát alkotta — így válhattak külön a Claudiusok patricius ágától a plebejus jellegű Claudius Marcellusok, a Corneliusoktól az ugyancsak plebejus Cornelius Cinnák; így tehát azonos gentilíciumot viselő párhuzamos patricius-plebejus nemzetségek jöttek létre. Plebejusok voltak a már több nemzedékkel ezelőtt meghódított, Rómába beköltözött vagy beköltöztetett, ill. az *ager Romanus* folyamatos kiterjesztése által római fennhatóság alá jutott települések de-facto nemzetségei ill. «pseudo-nemzetségei».

A nemzetségi szervezetben élő plebejusokon kívül nagyszámúak a nemzetséghez egyáltalán nem tartozó, egyes plebejus személyek, akik számára adva van immár a származási elvtől független szervezkedés lehetősége — részben területi, részben kultikus, részben pedig szakmai-kézműipari elvek alapján. A területi szervezkedés számára a legjobb lehetőséget az Aventinus és a négy urbanus-területi *tribus* tömörülése jelentette; ezért (és nem a plebejusok *kizárólag* városi jellege miatt) indult meg szervezkedésük a város területén

¹¹⁵ Tacitus: Ann. 11, 25, 2; DH 5, 13, 2; Festus 304 L s. v. *Qui patres*; Liv. 2, 1, 10 arról szól, hogy az *equites* köréből választották az új senatorokat. A kérdéshez vö. *P. De Francisci*: PC 192 l. 496 j.; a teljes bibliográfiát adja *G. Mancuso*: i. c. (vö. 58. j.).

¹¹⁶ *Fr. Cornelius*: Untersuchungen zur frühen römischen Geschichte. München 1940. 100 skk.; *P. De Francisci*: PC 195 skk.

¹¹⁷ Számolnunk kell azzal, hogy számos patricius nemzetségről nem tudunk, mert nem mindegyik adott magistratust; a *Mommsen*: Röm. Forschungen. 1. 107 skk. felsorolásában megnevezett patricius nemzetségek között sok van, amely csak *egy* consult adott; L. Quinctius Cincinnatus, a híres consul és dictator felesége, Racilia nyilván patricius származású volt (Liv. 3, 26) — de nemzetségéről egyébként nem tudunk semmit.

belül. A kultikus szervezkedés a plebejusok hármasszentélye (Ceres, Liber, Libera) körül összpontosult — ennek, okát, és általában az Aventinus jelentőségét a korai plebejus szervezkedés számára leginkább abban láthatjuk, hogy ez a *pomerium*on kívüleső domb bizonyos (pl. ethnikai) szempontból zártabb plebejus lakosságnak volt a centruma. A szakmai szervezkedés lehetőségeit a kézművesek *collegiumai* szolgáltatták.

A plebejusok erősödésének egy további tényezőjét a cliensek folyamatos felszabadulási folyamatában ismerhetjük fel; ezek kiváltak a korábbi nemzeti keretből, és vagy újabb nemzetséget alkotva, vagy nemzetségi szervezeten kívül, a plebs számát növelték. Az i. e. 5. sz. folyamán azután teljesen megszűnik a nemzetségeken belüli patronus-cliens kötelék. Helyét — folyamatos átmenet keretében — a *politikai* clientela foglalta el.¹¹⁸ Így azonban a *gens*ek már mindannyian vagy egységesen patricius, vagy egységesen plebejus jellegűvé váltak, s ezáltal az addig «*patricius vezetés alatt álló*», patriciusokat és clienseiket magukba foglaló nemzetségek egységes és tiszta *patricius nemzetségekké* váltak.

Azok a gazdasági, társadalmi és politikai viszonyok, amelyeket a köztársasági államrend megteremtésekor a «patricius reakció» kialakított, már eleve megteremtették a feltételeit annak, hogy a *plebs* megvívja osztályharcát a patricius nemzetségek kizárólagos uralmának megdöntésére. Ha igaz az a korábban kifejtett megállapításunk, hogy a nemzetségi szervezet fennállásának utolsó szakaszában a nemzetséghez való tartozás egyértelmű az arisztokráciához való tartozással — akkor szükségszerű az is, hogy a nemzetségi arisztokrácia ellen vívott harc egybeesik a nemzetségi szervezet korlátozásáért ill. felszámolásáért, a területi tagozódáson alapuló *polis* megteremtéséért folytatott törekvésekkel. A származási tagozódásnak a területi tagozódással való felváltása tehát a fejlődésnek ebben a szakaszban — haladó követelés, a nemzetségi arisztokrácián kívülálló «*démós*» politikai programja.

Az athéni fejlődésnek Drakóntól Solónon keresztül Kleisthenésig ívelő vonulata egyértelműen megfelel ennek a megállapításnak. A római fejlődés ebben a vonatkozásban is sajátos képet mutat. Itt az arisztokratikus patricius nemzetségek mellett, mint az eddigiekben kimutatni igyekeztünk, már korán (mindenesetre a szervezett plebejus osztályharc kezdete előtt) a hivatalosan elismert patricius jellegű nemzetségek mellett megvoltak a «nem-hivatalos» plebejus pseudo-nemzetségek. A képlet ennyiben bonyolultabb, mint ott, ahol a nemzetségekbe-tömörült arisztokráciával szemben a döntő társadalmi erőt a különféle nemzetségen-kívüli, *démós*-csoportok alkották. Ezért Rómában a plebejus harc *politikai* célja nem foglalta magába a nemzetségi szervezet felszámolását, hanem inkább a plebejus pseudo-nemzetségeknek a nemzetségi szervezetbe való teljesjogú beépülését, a patricius arisztokráciának egy tágabb patricius-plebejus összetételű arisztokráciával való felváltását. A plebejus nemzetségek vezetői: a Liciniusok, Sextiusok, Plautiusok és társaik ezeket a saját céljaikat össze tudták kötni a plebejusok nemzetségeken-kívüli elemeinek érdekeivel. A küzdelem eredményeként — mint ismeretes — kialakult a római társadalom új uralkodó csoportja, a patricius-plebejus arisztokráciát alkotó *nobilitas*.

Ennek keretében a plebejusok eddigi, nem-hivatalos nemzetségei elnyer-

¹¹⁸ E folyamat egyes lépcsőfokait mutatja be *Chr. Meier*: Res publica amissa. Wiesbaden 1967. 13 skk.

ték a teljes egyenjogúságot. Az új, erős plebejus nemzetségek felveszik a patricius nemzetségek valamennyi jellegzetes attributumát. Őnekik is megvannak immár mitikus őseik, megvannak a saját nemzetségi szertartásaik és szokásaik, számontartják hagyományaikat és egyes ágaik cognomen-eket vesznek fel.¹¹⁹ A plebejus Domitiusok a Dioskuros istenektől származtatják magukat, az Antoniusok magától Hérakléstől, a Caeciliusok Aeneas egy társától, Caeculustól, vagy pedig Cacustól — a sor folytatható lenne.¹²⁰ Ezek természetesen fiktív származtatások — de nem fiktívebbek, legfeljebb későbbi eredetűek, mint a Iuliusok igénye az Ascanius Iulustól való származásra. Ugyanígy válik az erős plebejus nemzetségek jellemzőjévé a *cognomen* használata: a Marcusok már korán több *agra* oszlottak (ezek közül az egyik a Marcus Rex-eké), és ugyanez megy végbe a Liciniusok, Sextiusok stb. körében. Nincs alapunk annak feltételezésére, hogy a korábbi plebejus pseudo-nemzetségek, amikor már «hivatalosan is» elismerést nyertek, jellegükben mások lettek volna, mint patricius társaik; nem állíthatjuk tehát azt sem, hogy ezek mestersegebb szervezetek lettek volna, mint a patricius nemzetségek.

A plebejus nemzetségek teljes befogadásával a nemzetségi szervezetbe sikerrel ért véget a politikai jogokért vívott harcuk is. Ennek a harcnak egyik eddig fel nem ismert aspektusát óhajtottuk az eddigiek során feltárni: az *elismert* nemzetségekkel szemben az «el-nem-ismert», ámde a valóságban meglévő plebejus nemzetségek szívós törekvését a teljes befogadásért.

¹¹⁹ Az első ilyen plebejus nemzetség: a *Marcii Reges*, vö. *H. Siber*: RE 21, 120.

¹²⁰ Annak analógiájára, hogy a patricius nemzetségek nyilvántartották eredetmondájuk alapján még fiktív trójai származásukat is (mint ismeretes, Varro összeállította a *gentes Troianae* listáját is), de ugyanígy emlékeztek (reálisan vagy fiktív módon) «szabin», «albai» stb. eredetükre, — a plebejus nemzetségek ugyanígy jártak el. Így a plebejus gens Aurelia, amely az *ausel* = *sol* Nap-kultusznak is hódolt, vö. Festus 22 L s. v. Ausel, magát szabin eredetűnek vallotta, együtt olyan patricius nemzetségekkel, mint a Claudii, Fabii, Valerii stb. A plebejus Iuniusok magukat trójai eredetűnek tartották (DH 4, 68, 1). Őt nemzetség vallotta magát Numa Pompilius leszármazottának — közülük az Aemiliusok, Pinariusok patriciusok, a Calpurniusok, Marcusok és Pomponiusok plebejusok, vö. ehhez *E. Gabba*: Entretiens . . . Hardt XIII. Genève 1967. 159 skk. Mindez annak jele, hogy a felemelkedő plebejus nemzetségek, akár függetlenek voltak a patriciusoktól, akár a közös gentilicium alapján rokonságra tartottak igényt (mint a Claudius Marcellusok a Claudiusok patricius ágával, vö. 2. j., stb.) — hagyományaikat és szervezetüket a patriciusok mintájára alakították ki. Némely plebejus nemzetség sajátosnak és ősinek tűnő hagyományai alapján (pl. az Aureliusok esetében) ez leginkább azzal magyarázható, hogy de facto már korábban létező (pseudo)-nemzetségről van szó, amely csak az egyenjogúság megszerzése révén vált «valóságos», elismert nemzetséggé.